

Uitgaansonderzoek

2022

VAD

Colofon

AUTEUR

Johan Rosiers, stafmedewerker VAD

REDACTIE

Jochen Schrooten, stafmedewerker VAD

Shawny Vanhoutteghem, stafmedewerker VAD

LAYOUT COVER

www.epo.be

Verantwoordelijke uitgever

Dr. H. Peuskens, Vanderlindenstraat 15, 1030 Brussel

© 2023



VLAAMS EXPERTISECENTRUM
ALCOHOL EN ANDERE DRUGS



VAD, Vlaams Expertisecentrum Alcohol en andere Drugs vzw
Vanderlindenstraat 15, 1030 Brussel
T 02 423 03 33 | F 02 423 03 34 | vad@vad.be | www.vad.be

Het gebruik van (delen van) deze publicatie is toegestaan mits behoud van visie en doelstellingen van de publicatie, mits duidelijke bronvermelding en mits er geen financiële winst mee beoogd wordt.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	p. 2
2. Methodiek	p. 3
3. Resultaten van de survey	p. 5
3.1. Beschrijvende resultaten	p. 5
3.2. Verschillen tussen de soorten events	p. 19
3.3. Kenmerken van personen die wel en niet gebruiken	p. 21
3.4. Aspecten van drugbeleid in de uitgaanssetting	p. 25
3.5. Ongewenst seksueel gedrag in het uitgaansleven	p. 26
4. Synthese en aanbevelingen	p. 28



1. Inleiding

Uitgaan is een moment om zich te ontspannen, zich eens goed uit te leven of met vrienden een losse babbel te hebben. De aanwezigheid van genotsmiddelen is in het uitgaansleven groter dan algemeen in de maatschappij. Het verband tussen uitgaan en middelengebruik is al herhaaldelijk aangetoond. Maar uitgaansgelegenheden louter labelen als dé plaatsen waar alcohol en illegale middelen geïnitieerd of gebruikt worden, zou een foute redenering zijn. Het is niet de enige plaats waar dit gebruik plaatsvindt en slechts een minderheid smijt zich in ongecontroleerd gebruik.

Dat neemt evenwel niet weg dat er reële noden zijn om in het uitgaansleven preventieve en schadebeperkende initiatieven te ontwikkelen en te implementeren. Om hiervoor de nodige onderbouw aan te leveren, voert VAD sinds 2003 het uitgaansonderzoek uit, waarin een aantal aspecten van middelengebruik in het uitgaansleven in kaart worden gebracht die de aanzet kunnen zijn voor nieuwe denkpistes. Door het uitgaansleven op regelmatige tijdstippen onder de loep te nemen, kunnen we ook evoluties van het middelengebruik en patronen van gebruik in het uitgaansleven volgen en via preventie en beleid anticiperen op die nieuwe trends.

Doelstellingen van het uitgaansonderzoek

- Exploratief onderzoek naar het alcohol- en ander druggebruik (incl. verbanden met kenmerken van de Vlaamse uitgaander nagaan).
- Monitoring van:
 - middelengebruik, combigebruik¹, nieuwe producten, patronen van gebruik;
 - kenmerken van personen die uitgaan en van degenen onder hen die drugs gebruiken;
 - specifieke contextuele kenmerken van uitgaan en gebruik tijdens het uitgaan;
 - ervaringen met ongewenst seksueel gedrag (nieuw in 2022)
 - mogelijke relaties tussen bovenvermelde topics.
- Anticiperen op de evolutie van trends.

Acties verbonden aan doelstellingen

- Aanvullende informatie aanleveren voor een brede doelgroep van professionelen, intermediairs, peersupportorganisaties, media en beleid.
Het bredere uitgaanspubliek informeren via bestaande kanalen, zoals Safe 'n Sound (<https://safesound.be/>)
- Gepaste antwoorden formuleren op nieuwe trends:
 - enerzijds op het vlak van preventie, vroeginterventie en hulpverlening;
 - anderzijds op het vlak van (lokaal) beleid.

Dit onderzoek was niet mogelijk geweest zonder de toestemming van de organisatoren om op hun evenement of in hun club de bevraging te organiseren. Wij willen hen bedanken voor hun medewerking. Ook de mensen die tijdens het uitgaan bereid waren om een vragenlijst in te vullen, bedanken we voor hun eerlijke antwoorden. Om deontologische redenen en conform de gemaakte afspraken met organisaties en respondenten worden in dit rapport geen namen vermeld van organisaties, events of personen.

¹ Combigebruik is het gebruiken van meerdere middelen binnen een korte tijdspanne, bv. een nacht, één (uitgaans-)avond, waardoor effecten op elkaar kunnen inwerken.



2. Methodiek

Het onderzoek naar trends in druggebruik in het uitgaansleven startte in 2003. Er werd een vragenlijst ontwikkeld over middelengebruik en uitgaan. In clubs en op dance-events en mainstream muziekfestivals in Vlaanderen werden bezoekers gevraagd om deze vragenlijst in te vullen. Meer dan 600 bruikbare vragenlijsten werden dat jaar ingediend, wat een stevige basis bood voor de rapportering van de onderzoeksresultaten. Door de grote onderzoeksrespons en de positieve weerklank werd dit kwantitatieve onderzoek in 2005, 2007, 2009, 2012, 2015 en 2018 herhaald. Telkens werden meer dan 600 bruikbare vragenlijsten afgenomen.

Het was de bedoeling om het onderzoek medio 2021 te herhalen, maar omdat de coronabeperkingen het uitgaansleven in die periode grotendeels lam legden, beslisten we het onderzoek met een jaar uit te stellen. Het voorliggende rapport beschrijft dus de resultaten van het uitgaansonderzoek dat tussen april en september 2022 werd uitgevoerd.

Over de jaren heen werd in grote lijnen dezelfde methodologie gehanteerd als in 2003. Hier en daar werd aan de vragenlijst wel een aanvulling gedaan, onder andere op basis van nieuwe trends en fenomenen die uit het kwalitatieve onderzoeksluik naar voren kwamen.

Na 2009 werd er geopteerd om de fenomenen en trends in het uitgaansleven om de drie jaar te monitoren in plaats van om de twee jaar. De volgende survey is in 2025 gepland.

DOELGROEP

De doelgroep van het onderzoek bestaat uit personen die uitgaan, zowel degenen die gebruiken als degenen die niet gebruiken. De respondenten werden geselecteerd op dans- en muziekevenementen en in clubs. Het gaat hier enkel om dance- en muziekevenementen of clubs in Vlaanderen. We trachten om zoveel mogelijk bij dezelfde evenementen en clubs of – indien niet mogelijk – in soortgelijke settings te werken als in de vorige onderzoeksronden. Die oefening verliep in 2022 iets moeilijker dan in andere jaren, maar werd wel succesvol afgerond.

Eén van de drie clubs die in 2018 participeerde, sloot inmiddels de deuren. Een andere werd niet bezocht. De derde club die vier jaar eerder bezocht werd, ontving onze enquêteurs weer met open armen. Om aan een voldoende grote sample van clubbezoekers te komen, konden we nog drie andere clubeigenaars overtuigen om deel te nemen. Eén van beide dance-events die in 2018 deelnamen was nu ook weer van de partij. De andere kon in 2022 niet ingaan op onze vraag, maar daarvoor vonden we vlot een waardige vervanger. In 2018 namen twee mainstreamfestivals deel, in 2022 waren dat er drie. Eén van deze nam in 2018 al deel, de overige twee niet maar hadden in voorgaande bevestigingsrondes al eens deelgenomen.

In elke setting waren 3 of 4 onderzoekers aanwezig. Hen werd gevraagd om niet op te vallen qua kledij of gedrag, zodat de nieuwsgierigheid van de uitgaanders over de onderzoeker als motivatie voor deelname werd beperkt. Elke onderzoeker kreeg een lijst met vooraf door te nemen richtlijnen mee, over de plaats, de selectiemethode, het benodigde materiaal en afspraken omtrent de anonimiteit van de respondent. In een afgemeten tijdsbestek van twee tot vier uur werden passerende mensen aangesproken met de vraag om deel te nemen aan het onderzoek. Het betreft hier een aselechte niet-representatieve steekproef. Een representatieve steekproef is niet mogelijk, vermits we geen zicht hebben op de kenmerken van uitgaand Vlaanderen.



Het rekruteren van de respondenten verliep als volgt. De onderzoekers zochten een plek waar weinig lawaaihinder, voldoende licht en indien mogelijk voldoende passage van mensen was. In de clubs ging het dan bijvoorbeeld over een plaats vlakbij de ingang of uitgang, aan de toiletten of aan de vestiaires. In clubs kwamen minder aanwezigen langs dan op de dance-events en de festivals. De respondenten moesten de mogelijkheid krijgen om de vragenlijst ongestoord in te vullen, dus werd er een plek gezocht waar ze even opzij konden staan of zelfs zitten.

Wanneer de onderzoekers hun posities hadden ingenomen, werd aan passerende of in de buurt rondhangende personen gevraagd een vragenlijst in te vullen. Wanneer uitgaanders toestemden om deel te nemen, kregen ze een vragenlijst, clipboard en pen mee om de vragenlijst zelf in te vullen. Omdat we een beeld ophangen van de Vlaamse uitgaande populatie kunnen personen met een niet-Belgische nationaliteit en anderstalige Belgen de vragenlijst niet invullen. Ook mensen die zichzelf aanboden om een vragenlijst in te vullen werden geweigerd: de bias door zelfselectie² wordt daardoor geminimaliseerd.

Vragenlijst

De basis van de vragenlijst was dezelfde als die uit het onderzoek van 2003. De samenstelling hiervan werd gebaseerd op bestaande vragenlijsten (Van Havere et al., 2004). Vooral aan de hand van gesloten, maar ook middels het voorleggen van enkele open vragen werden de respondenten bevraagd over demografische gegevens, waar en hoe vaak ze uitgaan, hun middelengebruik, wanneer en met wie ze gebruiken, bij wie en wanneer ze hun drugs kopen, combigebruik en gezondheidsmaatregelen die zij nemen.

In de loop van de vijf volgende bevraging rondes werden enkele kleine aanpassingen in de vragenlijst doorgevoerd. In de vragenlijst van 2022 werden volgende aspecten bevraagd:

- personalia
 - leeftijd
 - genderidentiteit
 - woonsituatie
 - studie-/beroepsstatus
- uitgaansfrequentie per setting (café, club, festival)
- middelengebruik
 - prevalentie (ooit en laatste jaar)
 - frequentie (algemeen en tijdens de dag/avond van het uitgaan)
 - risicovolle drankpatronen (bingedrinken en risico-indicatie o.b.v. AUDIT-C)
 - combigebruik
- houding tegenover het testen van illegale drugs
- standpunt en ervaringen m.b.t. controlemaatregelen zoals foullering
- standpunt en ervaringen m.b.t. ongewenst seksueel gedrag.

De AUDIT-C is de verkorte versie van de door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) ontwikkelde AUDIT-vragenlijst. In de AUDIT-C worden slechts drie van de tien AUDIT-vragen weerhouden. Elke vraag krijgt een score tussen 0 en 4, waardoor de schaa score tussen 0 en 12 ligt. Op basis van internationale referenties hanteren we de score 4+ (vrouwen) en 5+ (mannen) als cut-off voor matig risicovol drinken (Delaney et al., 2014; Gripenberg-Abdon et al., 2012) en 8+ (beide geslachten) voor hoog risicovol drinken (Dietze et al., 2013).

² Foutenmarge die kan ontstaan doordat mensen die zichzelf aanbieden (zelfselectie) een bepaalde mate van interesse vertonen.



PROCEDURE

Voorafgaand aan de bevraging in de uitgaanssettings vroeg VAD toestemming aan organisatoren en eigenaars van verschillende dance-events, muziekfestivals en clubs om de enquêtes op hun locatie af te nemen. De deelnemende organisatoren en eigenaars stemden toe met deelname aan ons onderzoek, mede doordat VAD dubbele anonimiteit garandeerde en door de positieve ervaringen met eerdere onderzoeken in dit kader. De respondenten vulden de vragenlijsten volledig anoniem in. De namen van de clubs en dance- en muziekevenementen zijn niet in het rapport opgenomen.

3. Resultaten van de survey

3.1. BESCHRIJVENDE RESULTATEN

In dit gedeelte bekijken we de resultaten van de vragenlijst die werd afgenomen in de periode mei-november 2022, zonder deze resultaten verder te onderwerpen aan verdere analyses. Dit is met andere woorden de weergave van de antwoorden van de respondenten op alle vragen. Verdere analyses en verbanden komen in de hoofdstukken 4 en 5 aan bod.

Voorts beschrijven we bij elk onderdeel de vergelijking tussen de meest recente resultaten en die uit de voorgaande uitgaansonderzoeken.

RESPONS

In totaal vulden 894 personen een vragenlijst in. 203 personen weigerden een vragenlijst in te vullen. We hebben dus een response rate van 81,6%. 21 personen kwamen zichzelf aanbieden om een vragenlijst in te vullen (= zelfselectie), maar dit werd niet toegelaten. 156 anderstaligen werden aangesproken om deel te nemen, maar omwille van die anderstaligheid niet weerhouden voor deelname.

Tabel 1: aantal respondenten 2003-2022

	2003	2005	2007	2009	2012	2015	2018	2022
Respons	666	702	811	633	682	851	790	894
Bruikbare vragenlijsten	645	670	775	607	618	770	675	809

In totaal 85 vragenlijsten bleken niet bruikbaar te zijn. 22 Vragenlijsten waren te onvolledig ingevuld om mee in de databank op te nemen. 63 vragenlijsten werden als onbetrouwbaar geïnterpreteerd, omdat er incompatibele antwoorden werden gegeven (bv. nooit alcohol gebruikt maar toch meerdere glazen alcohol per week gedronken) of omdat gebruik van de onbestaande drug NTSC werd aangegeven. Om de betrouwbaarheid van de antwoorden van de respondenten te checken, werd er in de lijst van verschillende middelen de fictieve drug NTSC opgenomen. 14 respondenten (1,6%) meldden het gebruik van NTSC en hun vragenlijst is bijgevolg niet mee opgenomen in de onderzoeksdata.

De verdere analyses zijn dus gebaseerd op gegevens van 809 respondenten. De grootste groep (n=329; 40,7%) werd op één van de mainstreamfestivals bevroegd. Een derde van de respondenten (n=276; 34,1%) vulde de enquête in op een dance-event en een kwart in een club (n=204; 25,2%).



Vergelijking resultaten 2003-2022

Met 894 respondenten en 809 voor analyse bruikbare vragenlijsten liggen beide parameters in 2022 het hoogst van alle tot dusver uitgevoerde uitgaansonderzoeken.

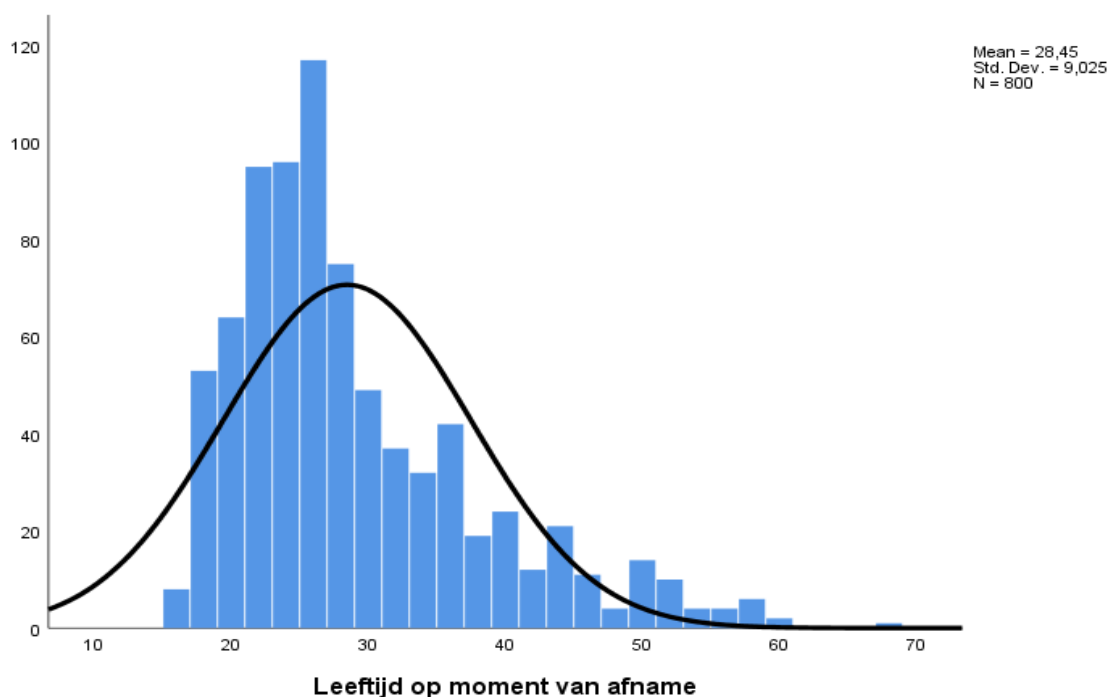
DEMOGRAFISCHE GEGEVENS

Om een zicht te krijgen op karakteristieken van het ruime uitgaanspubliek en van diegenen die hierbij drugs gebruiken, werden enkele persoonlijke gegevens bevraagd: genderidentiteit, leeftijd, woonsituatie en werk.

353 mannen (43,6%), 453 vrouwen (56,0%) en 1 met een andere gender (0,1%) vulden een vragenlijst in. Twee respondenten (0,3%) vermeldten liever niet hun gender. Omwille van hun te lage aantallen worden deze drie laatsten niet in de analyse opgenomen als we fenomenen per gender bekijken. We beperken ons in dit rapport dus tot de genders man en vrouw.

Van de 800 respondenten die hun leeftijd opgaven – slechts 9 gaven die niet op – is de gemiddelde leeftijd 28 jaar en 5 maanden³, waarbij de meesten (69,6%) tussen 15 jaar en 30 jaar oud zijn. Mannelijke en vrouwelijke respondenten zijn gemiddeld even oud (28,48 jaar versus 28,44 jaar)⁴. Bezoekers van clubs die aan het uitgaansonderzoek deelnamen (25 jaar en 9 maanden), waren gemiddeld een paar jaar jonger dan bezoekers van festivals (29 jaar en 2 maanden) en dance-events (29 jaar en 5 maanden).

Grafiek 1: Leeftijdsverdeling van de respondenten, 2022



Een kwart van de respondenten was op het moment van de afname student (25,0%), zeven op de tien respondenten (71,5%) had werk en een laag aandeel van de respondenten (1,9%) was werkloos. Enkele respondenten (1,6%) gaven een andere activiteitstatus aan.

³ Mean = 28,45; st.-dev. = 9,025

⁴ $t(795) = 0,507$; $p = 0,680$



Een derde van de bevroegde uitgaanders woonde nog bij de ouder(s) (35,8%). Drie op de tien woonden bij een echtgenoot of partner (29,4%). Bijna een kwart woonde alleen (23,6%). 9,8% woonde met een vriend(in) samen. 1,4% gaf een andere woonstatus aan.

Vergelijking resultaten 2003-2022

De gemiddelde leeftijd ligt in 2022 even hoog als in 2018, maar wel duidelijk hoger dan in de voorgaande uitgaansonderzoeken. Terwijl die in 2003 nog 22 jaar bedroeg, is dat ondertussen met meer dan 6 jaar gestegen naar 28 jaar en 5 maanden. Vergelijken we de verhoudingen van 2022 met die van 2018 inzake beroepsstatus en woonsituatie, dan zien we weinig verandering. Qua beroepsstatus zijn er hooguit minieme verschillen. Qua woonsituatie zijn er iets meer alleenwonenden en iets minder respondenten die met partner of echtgeno(o)t(e) samenwonen.

De verhouding die het opvallendst veranderde is die tussen de genderidentiteiten: terwijl in de twee voorgaande rondes van het uitgaansonderzoek de balans telkens rond 55% mannen en 45% vrouwen uitkwam, is die verhouding nu omgedraaid, met 56% vrouwen en 44% mannen.

MIDDELENGEBRUIK

Onder middelen verstaan we in dit onderzoek zowel legale als illegale drugs. De vraag over het middelengebruik bestond uit een tabel met 13 producten, waarbij telkens naar de gebruiksfrequentie werd gevraagd.

Alcohol, cannabis, xtc, amfetamines, cocaïne en hallucinogene drugs (lsd, psilo's en paddo's) behoren tot de klassieke drugs, die al decennialang gekend en onderzocht zijn. Daarnaast onderzoeken we vluchtige snuifmiddelen (*poppers* en *lachgas*) en enkele producten die de laatste jaren frequenter opdoken, zoals *GHB/GBL* en *ketamine*. In deze bevragingronde besteedden we ook uitgebreide aandacht aan nieuwe psychoactieve stoffen (nps), waarover meer in een volgend hoofdstuk.

Voorts hebben we twee categorieën van psychoactieve medicatie opgenomen in de lijst: *slaap- en kalmeermiddelen* en *opwekkende medicatie*.



Tabel 4: Frequentie van middelengebruik (in %), 2022

	<i>Nooit gebruikt</i>	<i>Ooit, maar niet het laatste jaar</i>	<i>1 x per maand of minder</i>	<i>Meerdere malen per maand</i>	<i>1 x per week</i>	<i>Meerdere malen per week</i>	<i>Dagelijks</i>
Alcohol	0,9	3,0	7,8	18,6	22,0	43,9	4,7
Opwekkende medicatie	79,2	14,2	3,5	0,7	0,1	1,0	1,2
Slaap- of kalmeermiddelen	78,7	14,1	4,5	1,6	0,1	0,5	0,4
Cannabis	34,6	30,2	14,3	6,4	1,5	5,2	7,8
Xtc	62,1	15,8	17,3	4,2	0,5	0,1	0,0
Amfetamines/speed	80,6	13,8	3,6	1,1	0,5	0,2	0,1
Cocaïne	66,5	15,9	12,2	3,2	1,6	0,6	0,0
Ketamine	80,8	11,9	5,1	1,7	0,2	0,1	0,1
GHB/GBL	93,2	5,2	1,0	0,2	0,0	0,2	0,1
Lsd	86,8	9,8	3,1	0,4	0,0	0,0	0,0
Lachgas	79,1	19,2	1,5	0,2	0,0	0,0	0,0
Psilo's/paddo's	74,5	19,4	5,4	0,5	0,0	0,1	0,1
Poppers	76,8	18,7	3,2	0,7	0,2	0,1	0,1

Om de resultaten overzichtelijker te maken geven we ze geclusterd weer.

De tabel hieronder neemt enkele categorieën samen:

- niet-gebruik: nooit gebruikt en ooit gebruikt, maar niet het laatste jaar;
- occasioneel gebruik: één keer per maand of minder, meerdere malen per maand;
- regelmatig gebruik: één keer per week, meerdere malen per week, dagelijks.

Tabel 5: Frequentie van middelengebruik tijdens het laatste jaar, in drie categorieën (in %), 2022

	<i>Niet gebruik</i>	<i>Occasioneel gebruik</i>	<i>Regelmatig gebruik</i>	<i>Totaal laatstejaarsgebruik (occasioneel + regelmatig gebruik)</i>
Alcohol	3,0	26,4	70,7	97,0
Cannabis	64,8	20,8	14,5	35,2
Xtc	77,9	21,5	0,6	22,1
Cocaïne	82,4	15,4	2,2	17,6
Ketamine	92,7	6,8	0,5	7,3
Slaap- en kalmeermiddelen	92,9	6,1	1,0	7,1
Opwekkende medicatie	93,4	4,2	2,4	6,6
Psilo's/paddo's	94,0	5,9	0,1	6,0
Amfetamines/speed	94,4	4,7	0,9	5,6
Poppers	95,5	4,0	0,5	4,5
Lsd	96,5	3,5	0,0	3,5
Lachgas	98,3	1,7	0,0	1,7
GHB/GBL	98,4	1,2	0,4	1,6

De resultaten worden besproken in dalende volgorde wat betreft het totaal gebruik van het laatste jaar (tabellen 4 en 5).

- *Alcohol* wordt door bijna alle respondenten gebruikt: slechts 3,0% zegt het laatste jaar geen alcohol gedronken te hebben. 70,7% van de respondenten drinkt minstens één keer per week alcohol. 4,7% drinkt dagelijks alcohol.
- Bijna de helft van de respondenten (46,5%) heeft in het afgelopen jaar minstens 1 *illegale drug* gebruikt (niet in bovenstaande tabel).
- Na alcohol is *cannabis* het meest gebruikte middel, waarbij ruim een derde van de respondenten (35,2%) het gebruikte in het voorgaande jaar. In de groep die het laatste jaar cannabis gebruikte gebruiken de meesten het middel op occasionele basis. 14,5% van de respondenten geeft aan cannabis wekelijks tot dagelijks te gebruiken. Dat er meer dagelijks gebruik van cannabis (7,8%) is dan dagelijks gebruik van alcohol (4,7%) is een 'klassiek' fenomeen in het VAD-uitgaansonderzoek.
- Ruim 1 op de 5 respondenten heeft het laatste jaar *xtc* gebruikt (22,1%). Bijna steeds gaat het dan om occasioneel gebruik (21,5%). *Cocaïne* werd door 17,6% in het voorgaande jaar gebruikt. Ook hier draait het vooral om occasioneel gebruik (15,4%), al ligt het aandeel regelmatig gebruik toch ook hoger dan de andere illegale drugs dan cannabis (2,2%).

De andere illegale drugs werden door minder dan 10% gebruikt tijdens het laatste jaar. *Ketamine* werd door 7,3% gebruikt tijdens het laatste jaar, ook hier bijna uitsluitend op occasionele basis (6,8%). *Psilo's/paddo's* (6,0%) en *amfetamines* (5,6%) kennen een laatstejaarsgebruik net boven de 5%, waarbij regelmatig gebruik quasi niet voorkomt. *Lsd*, *poppers* en *GHB/GBL* kennen een laatstejaarsgebruik van minder dan 5% en een zeer zelden voorkomend regelmatig gebruik.

- *Lachgas* werd uitzonderlijk gebruikt, met 1,7% laatstejaarsgebruik. Regelmatig gebruik is onbestaande.
- *Slaap- en kalmeermiddelen* werden door 7,1% gebruikt, waarbij het voornamelijk om occasioneel gebruik gaat (6,1%). Opwekkende medicatie vertoont een bijna even hoge laatstejaarsprevalentie (6,6%), maar meer regelmatig gebruik. Dat heeft er allicht mee te maken dat ADHD-medicatie als Rilatine onder deze categorie valt, waarbij het medisch-therapeutisch gebruik van dat middel vaak op dagelijkse basis gebeurt.



Vergelijking resultaten 2003-2022

Het laatstejaarsgebruik van de meestgebruikte middelen is stabiel gebleven. Je moet er al een vergrootglas bijnemen om evoluties te zien. Het meest in het oog springende, ook al gaat het om eerder beperkte grootteordes, zijn de kleine dalingen in laatstejaarsgebruik van amfetamines en lachgas en het iets hogere laatstejaarsgebruik van cannabis, ketamine, GHB/GBL, lsd, poppers en psilo's/paddo's. Het regelmatige gebruik van de meeste van deze middelen ligt wat lager en voor enkele ongeveer even hoog.

Bekijken we de evoluties van het laatstejaarsgebruik over alle uitgaansonderzoeken heen, dan zien we dat er voor de meeste middelen kleine golfbewegingen zijn over de laatste jaren heen, zonder noemenswaardige trends. De meest opvallende evoluties zijn:

- de duidelijk hogere prevalenties inzake cannabisgebruik in het eerste decennium dan in het tweede decennium, waarbij tussen 2012 en 2022 dat aandeel weer licht stijgt zonder in de buurt van het cijfer van 2003 te komen.
- In de twee of drie laatste uitgaansonderzoeken iets hogere laatstejaarsprevalenties inzake gebruik van alcohol, xtc, cocaïne, ketamine, poppers en psilo's/paddo's.
- Grootheden van amfetamine- en GHB/GBL-gebruik die een stuk lager liggen dan in voorgaande metingen.
- Laatstejaarsgebruik van lachgas dat anno 2022 nog lager ligt dan in de twee voorgaande uitgaansonderzoeken.

Tabel 6: Vergelijking tussen 2003-2022: laatstejaarsgebruik

Laatstejaarsgebruik	2003	2005	2007	2009	2012	2015	2018	2022
Alcohol	94,0	89,5	91,5	91,8	89,9	95,7	97,5	97,0
Cannabis	47,8	38,4	44,4	40,6	32,4	33,0	33,4	35,2
Xtc	18,6	15,8	19,1	10,3	16,8	21,7	22,4	22,1
Cocaïne	11,3	12,3	17,1	12,5	13,6	12,3	18,4	17,6
Ketamine	0,9	1,7	3,3	1,0	3,8	4,9	5,8	7,3
Slaap- en kalmeermiddelen	6,6	5,3	8,5	8,3	5,1	7,7	6,5	7,1
Opwekkende medicatie	6,3	5,0	7,6	5,5	8,1	*	*	6,6
Psilo's/paddo's	9,1	4,5	5,2	3,2	2,2	4,1	4,1	6,0
Amfetamines/speed	9,6	7,0	10,0	5,6	8,1	8,5	7,8	5,6
Poppers	3,6	2,7	5,5	2,2	2,8	1,2	3,1	4,5
Lsd	2,0	2,3	3,9	3,3	3,6	2,6	2,1	3,5
Lachgas						3,8	3,4	1,7
GHB/GBL	1,9	1,7	5,3	2,3	3,2	1,6	0,9	1,6

(* De categorie opwekkende medicatie was in 2015 en 2018 niet in de vragenlijst opgenomen.)

Maar laatstejaarsgebruik is nog een vrij brede indicator. Als je in de 12 voorgaande maanden één keer een middel gebruikt hebt, scoor je al voor die parameter. Om een meer risicovol gebruikspatroon te onderscheiden bekijken we het regelmatig gebruik, i.c. met een frequentie van 1 keer per week tot dagelijks. Dat brengt soms duidelijk andere evoluties aan het licht.



Tabel 7: Vergelijking tussen 2003-2022: regelmatig gebruik

Regelmatig gebruik	2003	2005	2007	2009	2012	2015	2018	2022
Alcohol	67,9	57,2	63,9	63,4	58,0	69,2	69,9	70,7
Cannabis	31,5	20,6	22,4	14,7	14,0	17,7	14,3	14,5
Opwekkende medicatie	1,8	1,5	2,7	2,2	3,6			2,4
Cocaïne	2,0	2,7	4,3	2,3	1,7	2,5	3,1	2,2
Slaap- en kalmeermiddelen	1,3	1,4	2,4	2,0	1,2	4,1	1,5	1,0
Speed	1,9	2,0	3,5	1,2	2,0	2,6	1,5	0,9
Xtc	4,0	3,5	5,9	1,2	2,1	3,1	0,9	0,6
Ketamine	0,8	0,6	1,2	0,5	1,0	1,1	1,2	0,5
Poppers	0,5	0,6	0,7	0,5	0,7	0,3	0,6	0,5
GHB	0,4	0,5	2,0	1,0	0,3	0,3	0,4	0,4
Psilo's/paddo's	0,9	0,6	0,7	0,3	0,5	0,2	0,5	0,1
Lsd	0,2	0,5	1,2	0,7	0,2	0,4	0,3	0,0
Lachgas						0,4	0,1	0,0

Belangrijkste vaststelling in deze evoluties is dat bijna alle middelen in 2022 een even laag of lager aandeel regelmatig gebruik kennen dan bijna 20 jaar geleden. Dat geldt het meest opvallend voor cannabis en xtc. Zelfs de illegale drugs die over de laatste bevestigingsrondes heen een stijgend aandeel laatstejaarsgebruik vertoonden, kennen in diezelfde periode een daling in regelmatig gebruik. Het enige middel waarvan het regelmatige gebruik zichtbaar hoger ligt dan in 2003 is alcohol.

GEBRUIK OP DE DAG/AVOND VAN HET UITGAAN

Voor een aantal middelen wordt sinds 2015 gepolst naar het gebruik of de intentie om nog te gebruiken op de dag/avond van het event zelf. Dat geeft voor 2022 volgend beeld. In de linkerkolom staan de percentages zoals berekend op de hele groep respondenten, in de rechterkolom staat het aandeel dat berekend is op de groep respondenten die aangeeft het middel in het voorgaande jaar gebruikt te hebben.

Tabel 8: Prevalentie van gebruik op de dag/avond zelf, 2022

	(intentie tot) gebruik dag/avond zelf (%)	Ter vergelijking: laatstejaarsgebruik (%)	Ratio gebruik dag/avond zelf – laatste jaar (%)*
Alcohol	87,3	97,0	90,0
Cannabis	16,7	35,2	47,4
Xtc	13,7	22,1	62,0
Speed	1,4	5,6	25,0
Cocaïne	8,3	17,6	47,2
Ketamine	3,6	7,3	49,3
GHB	0,4	1,6	25,0
Lachgas	0,0	1,7	0,0

*: Hoeveel van de personen die het laatste jaar het middel gebruikten, hebben het middel ook de dag/avond zelf gebruikt of willen het gebruiken?



Onder respondenten die het voorgaande jaar alcohol dronken is er een duidelijke meerderheid die dit ook op de uitgaansdag of -avond zelf gebruikt. Voor de andere middelen geldt dat niemand tot maximum één op de zes bezoekers het de dag of avond zelf nog gebruikt of overweegt het te gebruiken. Het aandeel dat het die dag/avond gebruikt of zou gebruiken moet natuurlijk gerelateerd worden aan de grootteorde waarin het gebruik van die middelen zich situeert. Als we die verhouding bekijken, dan zien we dat er bij respondenten die het middel in de voorgaande 12 maanden gebruikten enkel bij alcohol en bij xtc een meerderheid is die dat middel op het event zelf gebruikt of plant het te gebruiken. Voor ketamine, cannabis en cocaïne ligt dat aandeel bij ongeveer de helft van wie het in het voorgaande jaar gebruikte. Voor de andere middelen is dat niemand tot een kwart.

RISICOVOL ALCOHOLGEBRUIK

Om de gezondheidsrisico's van alcoholgebruik bij mensen die uitgaan te meten, gebruiken we twee maatstaven: de vraag over bingedrinken en de AUDIT-C. Bingedrinken wordt gemeten aan de hand van de volgende vraag: 'hoe vaak gebeurt het dat je 4 glazen alcohol of meer drinkt in een tijdspanne van 2 uur?' (vrouwen), respectievelijk 'hoe vaak gebeurt het dat je 6 glazen alcohol of meer drinkt in een tijdspanne van 2 uur?' (mannen).

In de uitgaanspopulatie is bingedrinken vrij algemeen voorkomend. Acht op de tien (78,2%) heeft het in het voorgaande jaar gedaan. Eén op de zeven à acht mensen die uitgaan (13,4%) doet het regelmatig, van minstens 1 keer per week tot dagelijks. Opmerkelijk is dat dit aandeel in 2018 bijna dubbel zo hoog lag (24,5%). Regelmatig bingedrinken is nog steeds sterker een mannelijk fenomeen. Toch is het heel opvallend hoe de kloof tussen mannen en vrouwen tussen 2015 en 2022 duidelijk kleiner is geworden, wat voornamelijk te wijten is aan de sterke daling van bingedrinken bij mannelijke uitgaanders. In 2015 waren er nog dubbel zoveel mannen (42,8%) als vrouwen (21,1%) die regelmatig aan bingedrinken deden⁵. In 2018 dronk 28,1% van de mannelijke uitgaanders minstens eens per week 6 standaardglazen of meer in een tijdsspanne van 2 uur, bij de vrouwelijke uitgaanders was dat 20,1%⁶. In 2022 zien we 14,7% mannelijke bingedrinkers tegenover 12,4% vrouwelijke, waarbij er voor het eerst geen significant verband meer is tussen genderidentiteit en frequentie van bingedrinken⁷. Over de drie laatste onderzoeken heen is bingedrinken bij mannen met een factor 2,9 gedaald, bij de vrouwen was dat 'maar' met een factor 1,7.

Er is een verband tussen frequentie van bingedrinken en leeftijd. Hoe jonger de uitgaanders, hoe vaker regelmatig bingedrinken voorkomt⁸.

In de interpretatie van de schaalscore van de AUDIT-C hanteren we twee gradaties: we spreken van matig risicovol alcoholgebruik vanaf een score 4 bij vrouwen en 5 bij mannen, en we spreken van een hoog risicovol alcoholgebruik bij een score 8 voor beide geslachten. Gebaseerd op deze maatstaf is er bij maar liefst 75,2% van de sample sprake van risicovol drankgedrag. Alhoewel er tussen beide geslachten een klein percentueel verschil is (mannen: 74,8% en vrouwen: 75,6%), is dat verschil statistisch niet significant⁹. Bekijken we het hoog risico bij alcoholgebruik, dan zien we wel een significant genderverschil. Algemeen is er bij 24,1% van de bevroagden sprake van een hoog risico, wat duidelijk vaker voorkomt bij mannen (35,2%) dan bij vrouwen (15,6%)¹⁰. Deze genderverhoudingen verschillen weinig met deze in 2018.

⁵ Phi=0,24; p<0,001.

⁶ Phi=0,09; p=0,018.

⁷ Phi=0,09; p=0,224.

⁸ 15-24 jaar: 17,9%; 25-34 jaar: 12,7%; 35 jaar en ouder: 3,7%. V=0,17; p<0,001.

⁹ Phi=0,07; p=0,331.

¹⁰ Phi=0,23; p<0,001.



Er is een sterk verband tussen de frequentie van bingedrinken en de AUDIT-C-score¹¹. Dat betekent dat wie frequenter aan bingedrinken doet, een hogere risicoscore op de AUDIT-C krijgt. Dat is op zich niet verwonderlijk aangezien de risico-indicatie via AUDIT-C mee bepaald wordt door het risicoverhogende bingedrinken.

NPS IN HET UITGAANSLEVEN

De laatste jaren wordt er – vooral in de media – vaak naar nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) gerefereerd. NPS is eigenlijk een verzamelnaam voor diverse nieuwe synthetische drugs die meestal de effecten van bekende illegale drugs nabootsen. Deze producten worden ook wel eens 'research chemicals', 'designer drugs' of 'legal highs' genoemd, al dekt deze laatste de lading niet meer: sinds het in 2017 aangepaste Koninklijk Besluit over verdovende middelen en psychotrope stoffen zijn heel wat van die middelen bij wet verboden. 2-CB en 4-FMA zijn enkele van de bekendere middelen in dit gamma, maar geregeld duiken er nieuwe designer drugs op. Over de samenstelling, de effecten en de risico's (zeker op lange termijn) van NPS blijven, ondanks de recente sterkere onderzoeksfocus op die middelen, nog veel vragen en onduidelijkheden hangen.

Tabel 10: gebruik van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS), 2022

Frequentiecategorie	Aandeel
Nooit gebruikt	84,9%
Ooit gebruikt, maar niet het laatste jaar	15,1%
Laatste jaar gebruikt	10,8%
Gepland gebruik op uitgaansdag zelf	1,5%

Op de vraag naar het gebruik van NPS antwoorden meer dan acht op de tien respondenten dat ze dat nog niet gedaan hebben. Van diegenen die het wel al hebben gedaan, is ruim een kwart er inmiddels mee gestopt. Dat maakt dat één op de negen mensen die uitgaan het voorgaande jaar NPS heeft gebruikt. Tussen 2018 en 2022 is het aandeel uitgaanders dat ooit gebruikte (van 6,5% naar 15,1%) en vooral in het laatste jaar gebruikte (van 3,4% naar 10,8%) duidelijk gestegen.

Aan de 87 respondenten die het laatste jaar NPS gebruikten werd gevraagd welke types ze het voorgaande jaar gebruikten. Daaruit bleek dat de helft synthetische cathinones¹² (49,4%) gebruikte. Andere vaker vernoemde NPS zijn fenethylamines¹³ (37,1%), dissociatieven zoals MXE of DXM (33,7%), tryptamines (30,3%) en synthetische cannabinoïden (28,1%).

Gevraagd naar of ze de dag of avond zelf NPS gebruiken of dit plannen te gebruiken antwoordt 1,5% bevestigend. Dat is al bij al nog laag, maar dat aandeel ligt wel 5 keer hoger dan in 2018 (0,3%). Alle evoluties over NPS beschouwend kunnen we de stelling "*NPS zijn in Vlaanderen dus zeker nog geen manifest onderdeel van uitgaan*" uit het rapport 2018 inmiddels niet langer onderschrijven.

CONTEXTUELE ASPECTEN VAN ILLEGALE DRUGS IN DE UITGAANSSETTING

Sinds 2018 wordt aan de deelnemende uitgaanders gevraagd hoe vaak ze illegale drugs meenemen in een club of naar een festival, en werd nagegaan in welke mate repressieve maatregelen hun gedrag daarin beïnvloeden.

¹¹ $r_s=0,68$; $p<0,001$.

¹² Bv. methylone, 3-MMC en MDPV.

¹³ Bv. 2-CB, 4FA, 4-FMP, 6-APB en 25x-NBOMe.



Een meerderheid van de uitgaanders (58,7%) geeft aan nooit illegale drugs mee te nemen in een club of naar een festival. Ruim vier op de tien (41,3%) geeft dus aan dit wel te doen. Dat aandeel ligt niet veraf van het aandeel laatstejaarsgebruik (46,5%). Dat is niet verwonderlijk, omdat er een sterk verband is tussen laatstejaarsgebruik van illegale drugs en de frequentie waarmee men illegale drugs meeneemt naar de uitgaanssetting¹⁴. Een meerderheid van de mensen die wel illegale drugs meenemen naar de uitgaansplek (25,0%) doet dat meestal of altijd. Een iets kleiner deel doet dat meestal niet (16,2%).

Bij mensen die bij het uitgaan illegale drugs meenemen naar clubs of festivals werd gepolst naar de impact van controlemaatregelen op hun gedrag. Daaruit blijkt enkel de inzet van drugshonden voor de meesten een afschrikkend effect te hebben. In dat geval zijn er dubbel zoveel uitgaanders die eerder niet of zeker geen drugs meenemen (66,5%) als diegenen die dat eerder wel of zeker wel nog zouden doen (33,5%). Zichtbare controlemaatregelen als security check aan de ingang en zichtbare security op het terrein hebben duidelijk minder impact: resp. 69,6% en 64,8% zou in dat geval eerder wel of zeker wel illegale drugs meenemen.

Aan wie geen illegale drugs zou meenemen bij één van deze verscherpte controlemaatregelen werd gevraagd of ze in de uitgaanssetting op zoek zouden gaan naar drugs. Bijna de helft (47,4%) zou dat eerder wel of zeker wel doen. Daaruit blijkt dus dat erg repressieve maatregelen, zoals de inzet van drugshonden, ruim de helft weerhoudt om drugs mee te nemen naar de uitgaanslocatie, maar een bijna even grote groep koopt dan wel drugs op de uitgaanslocatie. Dit geeft goed de paradox van repressie weer: van de feestvierders die van plan waren om illegale drugs mee binnen te nemen, zou 1/3^e geen drugs binnenbrengen noch deze ter plekke kopen wanneer drugshonden ingezet worden. Eveneens 1/3^e zal geen drugs mee naar binnen nemen wanneer drugshonden ingezet worden, maar wel op het terrein of in de club op zoek gaan naar een dealer, waarbij de risico's van gebruik stijgen. Voorts neemt 1/3^e de drugs toch mee naar binnen, ondanks de drugshonden.

Eveneens sinds 2018 werden in het uitgaansonderzoek enkele vragen over drugtesting opgenomen. Aan mensen die uitgaan en die het voorgaande jaar illegale drugs hadden gebruikt, werd gevraagd of ze ervan gebruik zouden maken indien ze de mogelijkheid zouden hebben om hun drugs te laten analyseren in een labo om de samenstelling van hun sample te achterhalen. Een meerderheid (58,5%) geeft aan dat ze gebruik zouden maken van zo'n aanbod. Een belangrijke houvast in het kader van selectieve en geïndiceerde preventie.

GEZONDHEIDSMATREGELEN

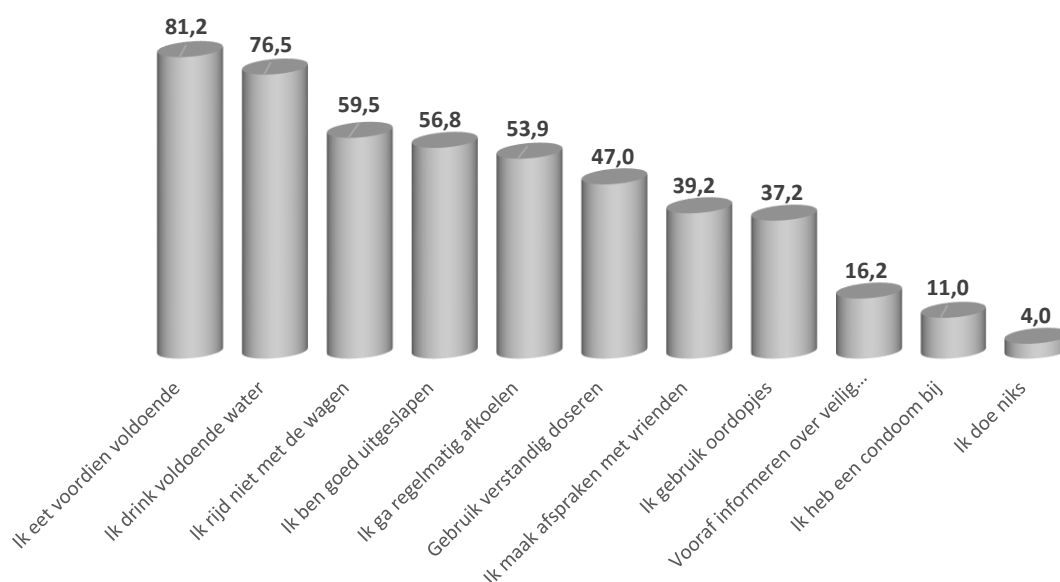
In hoeverre zijn de respondenten zich bewust van de risico's die samengaan met het uitgaan, met druggebruik op zich, met de combinatie drugs en uitgaan en hoe anticiperen ze hierop? Deze vraag werd zowel aan mensen die gebruiken als aan mensen die niet gebruiken gesteld. Iedereen die uitgaat kan met uitgaansrisico's geconfronteerd worden die tot gezondheidsproblemen kunnen leiden.

We selecteerden de meest relevante maatregelen en de respondenten konden aankruisen wat voor hen van toepassing was.

¹⁴ $V=0,67$; $p<0,001$.



Grafiek 3: Aandeel respondenten dat gezondheidsmaatregelen neemt (%), 2022



Slechts 4,0% van alle respondenten geeft aan niets te doen om gezondheidsproblemen te voorkomen. De drie meest voorkomende preventieve gezondheidsmaatregelen die getroffen worden zijn: voldoende eten (81,2%), voldoende water drinken (76,5%) en niet met de wagen rijden (59,5%). Ook goed uitgeslapen zijn (56,8%) en regelmatig afkoelen (53,9%) worden door een meerderheid toegepast om problemen te voorkomen. Het gebruik van middelen verstandig doseren – een nieuwkomer in de vragenlijst – wordt door bijna de helft aangegeven. Afspraken maken met vrienden (39,2%) en oordopjes gebruiken (37,2%) gebeurt bij bijna vier op de tien respondenten. Zich vooraf informeren over veilig uitgaan (16,2%) en het bijhebben van een condoom (11,0%) worden eerder uitzonderlijk toegepast.

Vergelijking resultaten 2003-2022

Bekijken we de evoluties over de jaren heen, dan zien we enkele duidelijke patronen en enkele opvallende 'nieuwttjes'. Een opvallende en heuglijke vaststelling is dat het niet nemen van preventieve gezondheidsmaatregelen na 2009 sterk daalt en sinds 2015 nog amper voorkomt. Daarenboven nemen de meeste opgesomde maatregelen in belangrijkheid toe.

De meest positieve evolutie over negentien jaren heen is die van het niet met de auto rijden (van 26,8% in 2003 naar 59,5% in 2022) en die van voldoende water drinken (van 41,2% in 2003 naar 76,5% in 2018). Daarnaast zijn er nog enkele plots opduikende sterke stijgingen, namelijk in de gezondheidsmaatregelen regelmatig afkoelen (tussen 2003 en 2018 steeds rond of tussen 30% en 40% schommelend en in 2022 53,9%), het gebruik van oordopjes (tussen 2018 en 2022 gestegen van naar 11,7% naar 37,2%) en vooraf informeren over veilig uitgaan (de drie vorige metingen rond of onder 5%, in 2022 gestegen naar 16,2%), al blijft er voor die laatste nog veel groeimarge. Uitgeslapen zijn en afspraken maken met vrienden kent eveneens een stijging over de jaren heen, maar omdat de tussentijdse verschillen kleiner zijn en de grafiek al eens op en neer schommelt, springt die minder sterk in het oog.

De sinds 2012 toegevoegde gezondheidsmaatregel condoom bij hebben scoort nog steeds laag en blijft qua aandeel ter plaatse trappelen.



Tabel 11: Vergelijking 2003-2022: gezondheidsmaatregelen

	2003	2005	2007	2009	2012	2015	2018	2022
Ik doe niks	22,4	22,7	23,7	21,0	15,8	4,5	4,6	4,0
Ik drink voldoende water	41,2	46,4	48,9	53,4	59,7	61,8	63,0	76,5
Ik ben goed uitgeslapen	49,6	47,5	45,3	46,1	45,0	47,7	42,1	56,8
Ik rijd niet met de wagen	26,8	33,3	32,4	33,8	43,3	50,3	56,7	59,5
Ik ga regelmatig afkoelen	38,3	36,0	30,7	31,5	34,0	40,2	37,1	53,9
Ik maak afspraken met vrienden	28,8	28,1	27,1	24,3	31,4	39,9	36,4	39,2
Ik informeer me over veilig uitgaan	-	-	-	-	3,2	5,5	5,0	16,2
Ik heb een condoom bij	-	-	-	-	10,4	14,8	11,7	11,0
Ik eet voordien voldoende	-	-	-	-	-	-	73,3	81,2
Ik gebruik oordopjes	-	-	-	-	-	-	11,7	37,2

COMBIGEBRUIK

Combigebruik is het gebruik van meerdere middelen tijdens één moment. Dit moment kan een nacht zijn, een avond, ... Hierbij is vaak het ene middel nog niet uitgewerkt, terwijl men al een ander inneemt. Deze combinatie kan, naast de beoogde effecten, ook onvoorspelbare effecten teweegbrengen en risicoverhogend zijn. Het is zeker niet ongevoel dat mensen die op een recreatieve basis gebruiken verschillende middelen – alcohol met illegale drugs of meerdere drugs tegelijk – combineren op één uitgaansmoment. Dit heeft verschillende redenen. Men wil:

- het effect van het ene middel versterken door er een ander effect aan toe te voegen;
- een bepaald effect intensifiëren;
- de effecten in balans brengen, door het effect van het ene middel te dempen met een ander middel;
- of men doet het uit gewoonte.

Tabel 12: combigebruik illegale drugs met alcohol of met andere illegale drugs, 2022

Frequentie	Op alle respondenten		Op laatstejaarsgebruik illegale drugs	
	Combi illegale drugs-alcohol	Combi meerdere illegale drugs	Combi illegale drugs-alcohol	Combi meerdere illegale drugs
Nooit	52,3%	72,0%	20,2%	43,9%
Ooit, maar niet laatste jaar	18,6%	10,5%	18,5%	18,9%
1x per maand of minder	18,6%	11,8%	39,0%	25,0%
Meerdere keren per maand	6,1%	4,2%	12,3%	8,7%
1x per week	2,4%	0,8%	5,4%	1,7%
Meerdere keren per week	1,5%	0,5%	3,4%	1,2%
Dagelijks	0,5%	0,3%	1,1%	0,6%

De meeste respondenten geven aan nooit aan combigebruik te doen. Het combineren van illegale drugs met alcohol komt vaker voor dan het combineren van verschillende illegale drugs. Het feit dat 4,5% van de respondenten minstens eens per week alcohol met illegale drugs combineert en 1,6% verschillende illegale drugs combineert is een aandachtspunt voor het voeren van preventie in uitgaanssettings.

De hierboven beschreven percentages zijn berekend op de hele respondentengroep. Nog relevanter is het om te kijken hoe het met combigebruik zit in de groep die illegale drugs gebruikt. Als we enkel die groep beschouwen, komen we op hogere aandelen voor combigebruik uit: 22,3% van de uitgaanders die het afgelopen jaar illegale drugs gebruikten, combineren dit meer dan één keer per



maand en 10,0% combineerde illegale drugs minstens eens per week met alcohol. 12,2% van de respondenten die het voorgaande jaar illegale drugs gebruikte, deed meermaals per maand aan combigebruik met verschillende illegale drugs. 3,5% deed dit minstens één keer per week.

Vergelijking resultaten 2015-2022

Aangezien de methode om combigebruik te meten veranderde in 2015 kunnen we enkel de vier laatste uitgaansonderzoeken met elkaar vergelijken. In vergelijking met de twee vorige uitgaansonderzoeken zijn er geen wezenlijke verschillen. Als je er de loep op zet, zie je voor beide vormen van combigebruik een lichte stijging van het aandeel '1x per maand of minder' en een lichte daling van het regelmatige combigebruik.

SAMENVATTING

Demografische gegevens

In totaal hebben we 809 ingevulde vragenlijsten verzameld die geldig zijn voor verdere analyse. De onderzoekspopulatie heeft een gemiddelde leeftijd van 28 jaar en 5 maanden en bestaat uit iets meer vrouwen (56,0%) dan mannen (43,6%). Bijna driekwart van de respondenten heeft een job, een kwart is student. Ruim een derde woont nog bij de ouders, bijna een derde woont bij echtgenoot of partner en één op de vier woont alleen.

Middelengebruik

Alcohol is niet alleen nog steeds de meest gebruikte uitgaansdrug, het wordt ook frequenter gebruikt. Zeven op de tien mensen die uitgaan drinken minstens een keer per week alcohol. Bijna de helft doet het zelfs meerdere keren per week. Dagelijks alcoholgebruik blijft al bij al nog vrij beperkt, met om en bij één op de twintig mensen die uitgaan. Toch zijn er duidelijke indicaties dat er in de ruime populatie van mensen die uitgaan specifieke risico's verbonden zijn aan het alcoholgebruik. Bij bijna driekwart is er sprake van een risico op problematisch alcoholgebruik, iets wat even vaak bij vrouwen voorkomt als bij mannen. Bij één op zeven à één op acht mensen die uitgaan is er zelfs sprake van een verhoogd risico op problemen, wat wel duidelijk meer voorkomt bij mannen dan bij vrouwen. Er is een sterk verband tussen de frequentie van bingedrinken en risicovol alcoholgebruik.

Bijna de helft van de respondenten heeft in het afgelopen jaar een illegale drug gebruikt, wat een even hoog aandeel is als in 2018. Bijna iedereen van deze groep gebruikte *cannabis*. Eén op de vijftien respondenten gebruikte dagelijks cannabis. Dat aandeel ligt hoger dan dat van dagelijkse gebruik van alcohol.

Ruim één op de vijf respondenten heeft in het laatste jaar *xtc* gebruikt en iets minder dan één op de vijf heeft in die periode *cocaïne* gebruikt. Het gaat dan vooral om occasioneel gebruik. Twee aanvullende kanttekeningen hierbij: het aandeel laatstejaarsgebruik van *xtc* ligt vanaf 2015 nog hoger dan in de eerste uitgaansonderzoeken en sinds 2018 ligt het aandeel cocaïnegebruik hoger dan in de voorgaande uitgaansonderzoeken. Andere illegale drugs komen bij minder dan 10% voor.

Eén product zit wel al een tijdje in de lift: *ketamine*. Tussen 2009 en 2022 klom het aandeel voor laatstejaarsgebruik bij elk onderzoek weer iets hoger. Het *GHB*-gebruik kent een omgekeerde tendens, waarbij het gebruik in 2022 een stuk lager ligt dan in 2007.

Nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) kennen dan weer een opmerkelijke doorbraak: terwijl in 2018 3,4% van de respondenten aangaf deze middelen het voorgaande jaar te hebben gebruikt, is dat in 2022 al 10,8%. De meestgebruikte NPS zijn synthetische cathinones (bv. 3-MMC).



Zowel alcohol als de klassieke uitgaansdrugs cannabis, xtc en cocaïne worden vaak op de dag van uitgaan gebruikt.

Combigebruik

Combigebruik blijft op de hele groep van mensen die uitgaan eerder beperkt, met een aandeel van frequent combigebruik onder 5%, zowel voor illegale drugs met alcohol (4,4%) als voor combigebruik van verschillende illegale drugs (1,6%). Toch mogen we niet uit het oog verliezen dat ongeveer één op de tien uitgaanders die het afgelopen jaar illegale drugs gebruikten, minstens eens per week alcohol combineren met illegale drugs.

Gezondheidsmaatregelen

Nog amper 4% van de respondenten geeft aan niets te doen om eventuele gezondheidsproblemen te voorkomen, wat veel minder is dan in de eerste VAD-uitgaansonderzoeken. Voldoende eten, voldoende water drinken en niet met de wagen rijden zijn de meest voorkomende voorzorgsmaatregelen. Opvallend is dat het niet met de wagen rijden, het voldoende drinken van water, het regelmatig afkoelen, het gebruik van oordopjes en het voordien informeren over veilig uitgaan nu beduidend meer dan voorheen toegepast worden. Het meenemen van condooms en het vooraf informeren over veilig uitgaan blijven wel duidelijk minder goed ingeburgerd bij de uitgaanspopulatie.



3.2. VERSCHILLEN TUSSEN DE SOORTEN EVENTS

Bij de keuze van de locaties gingen we van drie categorieën uit: dance-events, mainstream muziekfestivals en clubs. Dit impliceert niet dat er geen dancemuziek aanwezig was op de muziekfestivals. Maar grosso modo bleken er op de mainstream muziekfestivals meer andere genres (rock, reggae, ...) aan bod te komen, en zijn clubs een heel andere setting dan dance-events: kleinschaliger, regelmatig open, ander publiek, ...

Als we de locaties in deze drie groepen verdelen, krijgen we volgende resultaten met betrekking tot het aantal respondenten en de gemiddelde leeftijd:

Tabel 13: Percentage respondenten en gemiddelde leeftijd in de drie categorieën van setting, 2022

	Percentage en aantal respondenten	Gemiddelde leeftijd
Muziekfestivals	40,7% (329)	29 j 4 m
Dance-events	34,1% (276)	29 j 5 m
Clubs	25,2% (204)	25 j 9 m

Het kostte ons in 2022 veel meer moeite om respondenten in clubs te bereiken. Mogelijk had dit te maken met het moeizaam op gang komen van het uitgaan in een setting die door de coronamaatregelen heel lang dicht bleef. Het is dan ook niet verwonderlijk dat uit die setting relatief minder respondenten komen, al is dat toch nog een kwart van de populatie (tabel 13). Qua leeftijd zijn er tussen de settings significante verschillen, zowel algemeen¹⁵, als tussen de verschillende subgroepen: respondenten in clubs zijn duidelijk jonger dan die op muziekfestivals en dance-events. In vergelijking met het onderzoek in 2018 betekent dat een iets oudere gemiddelde leeftijd bij muziekfestivals en een vrij duidelijk oudere leeftijd bij bezoekers van clubs (gemiddeld bijna 2 jaar ouder). De gemiddelde leeftijd van bezoekers van dance-events is met iets meer dan 1 jaar verjongd. In clubs is er een overwicht aan mannelijke respondenten (52,0%), terwijl op festivals (56,3%) en op dance-events (62,3%) meer vrouwen dan mannen aan het uitgaansonderzoek deelnamen. Verder interesseert het ons of er tussen de respondenten van deze settings verschillen bestaan wat betreft de frequentie van middelengebruik en het aandeel laatstejaarsgebruik en combigebruik.

MIDDELENGEBRUIK¹⁶

De gebruiksfrequentie van de meeste middelen verschilt naargelang de setting waarin de respondent aan de enquête participeerde. Voor alcohol zijn er slechts beperkte verschillen tussen de respondenten in de verschillende locaties, waarbij een nog iets hoger regelmatig gebruik in clubs opvalt: 76,8% versus 69,6% op dance-events en 67,8% op festivals. Een frequenter gebruik bij bezoekers van clubs dan bij bezoekers van dance-events en muziekfestivals is trouwens meer regel dan uitzondering: frequent gebruik van cocaïne (4,4% vs. 3,3% en 0,0%), ketamine (2,0% vs. 0,0% en 0,0%), lsd (6,4% vs. 1,1% en 3,6%), poppers (1,5% vs. 0,4% en 0,0%), amfetamines (2,5% vs. 0,7% en 0,0%), cannabis (19,6% vs. 10,1% en 14,9%) en xtc (36,8% vs. 24,8% en 9,4%). Zoals deze cijfers aantonen, is het niet zo dat na de clubs de dance-events steeds een hoger aandeel regelmatig gebruik vertonen dan festivals: frequent gebruik van lsd en cannabis bijvoorbeeld ligt

¹⁵ $F(2) = 12,577$; $p < 0,001$.

¹⁶ In dit hoofdstuk baseren we ons op resultaten van ANOVA in combinatie met de Bonferroni post hoc-test en hanteren we steeds het 95% betrouwbaarheidsinterval.



verhoudingsgewijs hoger bij respondenten op mainstreamfestivals dan bij respondenten op dance-events.

Ook het laatstejaarsgebruik van NPS ligt bij bezoekers van clubs (23,3%) een stuk hoger dan bij bezoekers van dance-events (12,3%) en festivals (12,2%).

Wat combigebruik van illegale drugs met alcohol betreft, is dit eveneens een clubfenomeen. Zo geeft 43,5% van de respondenten in clubs aan het voorgaande jaar alcohol met illegale drugs te hebben gecombineerd, terwijl dit er in dance-events (25,8%) en mainstream festivals (22,8%) beduidend minder zijn. Dat is net zo voor het combineren van illegale drugs met andere illegale drugs: onder respondenten in clubs (25,5%) kwam dit het voorgaande jaar meer voor dan bij respondenten van dance-events (19,3%) en mainstream muziekfestivals (10,8%).

Vergelijking resultaten 2003-2022

Zoals al in hoofdstuk 3.1. aangegeven, is de gemiddelde leeftijd van de onderzoekspopulatie in 2022 even hoog als die in 2018. In vergelijking met 10 jaar eerder is die wel met 3 jaar gestegen en in vergelijking met 2009 zelfs met bijna 7 jaar. Wat de gemiddelde leeftijd van de respondenten per uitgaanssetting betreft, zien we dat de gemiddelde leeftijden van bezoekers van festivals en dance-events stegen in vergelijking met 10 jaar eerder, met resp. 4 jaar en 5,5 jaar. Anderzijds is de gemiddelde leeftijd van de respondenten in de clubs met 2 jaar gedaald.

Als we de gebruiksfrequentie per setting bekijken, zien we over de jaren heen enkele verschuivingen zonder dat er een bepaald patroon aan vasthangt, behalve deze twee:

1. Voor bijna alle middelen ligt het gebruik van illegale drugs het laagst bij respondenten van mainstream festivals;
2. Sinds 2015 vertonen respondenten in clubs frequenter gebruik van illegale drugs dan respondenten op dance-events.

SAMENVATTING

In 2022 is het gebruik van illegale drugs het meest manifest aanwezig in clubs. Voor de meeste middelen, zeker voor de uitgaansdrugs en voor combigebruik (alcohol met illegale drugs en combigebruik van verschillende illegale drugs) vindt het gebruik bij bezoekers van clubs meer plaats dan bij bezoekers van dance-events, en veel meer dan bij bezoekers van mainstream muziekfestivals.

Voor alcoholgebruik zijn er tussen de drie settings beperkte verschillen.



3.3. KENMERKEN OP BASIS VAN AL DAN NIET GEBRUIK VAN ALCOHOL EN ILLEGALE DRUGS

In dit hoofdstuk bekijken we of persoonlijke kenmerken, in casu beroepsstatus, genderidentiteit en leeftijd, verbanden vertonen met aspecten van middelengebruik.

BEROEPSSTATUS

Onder deze hoofding verstaan we een tweedeling op basis van het tewerkstellingsstatuut: we delen de respondenten op tussen studenten en werkenden¹⁷ om na te gaan of er tussen beide groepen verschillen zijn op het vlak van middelengebruik.

Tabel 14: Kruistabel tussen beroep en het laatstejaarsgebruik van alcohol, 2022

	<i>Student</i>	<i>Werkend</i>
Gebruiken niet	2,5%	3,0%
Gebruiken wel	97,5%	97,0%

Laatstejaarsgebruik van alcohol is quasi regel voor de uitgaanders. Het kleine percentuele verschil dat er is tussen studenten en werkende respondenten is niet significant¹⁸. We kunnen dus niet spreken over een hoger of lager gebruik als we beide groepen vergelijken. Het is voor beide even hoog.

Tabel 15: Kruistabel tussen beroep en het laatstejaarsgebruik van illegale drugs, 2022

	<i>Student</i>	<i>Werkend</i>
Gebruiken niet	45,4%	57,0%
Gebruiken wel	54,6%	43,0%

Voor illegale drugs is er wel een significant verband¹⁹: onder studerende respondenten is er een hoger aandeel laatstejaarsgebruik van illegale drugs dan onder werkende respondenten.

GENDERIDENTITEIT

Er is een verband tussen genderidentiteit²⁰ en het laatstejaarsgebruik van illegale drugs: er zijn proportioneel bijna dubbel zoveel mannen als vrouwen die in die periode illegale drugs gebruikten²¹ (tabel 16).

Tabel 16: Kruistabel tussen genderidentiteit en het laatstejaarsgebruik van illegale drugs, 2022

	<i>Man</i>	<i>Vrouw</i>
Gebruiken niet	38,1%	65,8%
Gebruiken wel	61,9%	34,2%

Als we kijken naar het laatstejaars- en regelmatig gebruik van de verschillende soorten illegale drugs, dan zien we dat dit maar voor een paar middelen sterker voorkomt bij mannen dan bij vrouwen. De significante resultaten zijn in tabel 17 opgenomen. Daarin zien we dat het laatstejaarsgebruik van cannabis, xtc, cocaïne, psilo/paddo's, ketamine, lsd en NPS vaker voorkomen bij mannelijke

¹⁷ De categorieën 'tijdelijke jobs' en 'werkloos' worden hier buiten beschouwing gelaten omdat zij samen amper 5% van de respondenten uitmaken.

¹⁸ $V=0,01$ en $p=0,735$

¹⁹ $V=0,10$ en $p=0,005$

²⁰ Omdat te weinig respondenten een andere, non-binaire gender aangaven om deze groep in statistische analyses op te nemen, beperken we ons op de genders 'man' en 'vrouw'.

²¹ $V=0,28$ en $p<0,001$



respondenten dan bij vrouwelijke. Wat regelmatig gebruik betreft, zijn er enkel voor cannabis en cocaïne significante verschillen. Voor de andere middelen liggen de percentages regelmatig gebruik te laag om nog van significante verschillen te kunnen spreken.

Tabel 17: Gebruik illegale drugs (laatste jaar en regelmatig) bij mannen en vrouwen

	Mannen	Vrouwen	Stats
Cannabis: laatstejaarsgebruik	49,6%	23,8%	Phi = 0,27; p<0,001
Cannabis: regelmatig gebruik	24,9%	6,0%	V = 0,30; p<0,001
Xtc: laatstejaarsgebruik	31,9%	14,7%	Phi = 0,21; p<0,001
Cocaïne: laatstejaarsgebruik	24,9%	12,0%	Phi = 0,17; p<0,001
Cocaïne: regelmatig gebruik	3,1%	1,6%	V = 0,30; p<0,001
Ketamine: laatstejaarsgebruik	11,6%	4,0%	Phi = 0,15; p<0,001
Psilo/paddo's: laatstejaarsgebruik	10,0%	2,7%	Phi = 0,15; p<0,001
Lsd: laatstejaarsgebruik	6,5%	3,9%	Phi = 0,16; p<0,001
NPS: laatstejaarsgebruik	14,5%	8,0%	Phi = 0,10; p=0,003

Er is geen verband tussen genderidentiteit en laatstejaarsgebruik van alcohol²². Er zijn onder mannen en vrouwen evenveel laatstejaarsdrinkers (afgerond 97%). Alhoewel er percentueel een verschil in regelmatig alcoholgebruik is tussen mannen (74,7%) en vrouwen (67,8%), is er geen statistisch verband tussen gender en frequentie van alcoholgebruik²³. Dit vertaalt zich ook naar de matige risico's die met dit gebruikspatroon samenhangen (AUDIT-C 4+/5+): zowel bij mannen als bij vrouwen wordt driekwart van de uitgaanders (resp. 74,8% en 75,6%) gekenmerkt door een matig risico op problematisch alcoholgebruik. Kijken we naar het hoog risico op problematisch alcoholgebruik (AUDIT-C 8+), dan zien we wel duidelijke genderverschillen: meer dan dubbel zoveel mannen dan vrouwen vertonen zulk een hoog risico (35,2% vs. 15,6%)²⁴. Dit is mede te verklaren door het verschil in hoeveelheid alcohol die wekelijks gedronken wordt. Mannen drinken gemiddeld dik 11 glazen alcohol per week (11,35), terwijl dat bij vrouwen net geen 7 glazen zijn (6,83)²⁵. De helft van de mannelijke uitgaanders (50,4%) drinkt gemiddeld meer dan 10 glazen alcohol per week – dus boven de door VAD en Hoge Gezondheidsraad geadviseerde limiet om gezondheidsschade te beperken – terwijl dit bij vrouwen 'slechts' bij een kwart (25,9%) het geval is²⁶.

Gecombineerd gebruik van alcohol met illegale drugs komt frequenter voor bij mannen dan bij vrouwen²⁷, evenals combigebruik van meerdere illegale drugs²⁸.

Voor lachgas en voor de in het uitgaansonderzoek opgenomen categorieën van medicatie zijn er geen (hoog)significante verbanden met gender.

²² V=0,00 en p=0,981

²³ V= 0,08 en p=0,084

²⁴ V= 0,23; p<0,001

²⁵ t(527,267)= 6,429; p<0,001

²⁶ Phi=0,25; p<0,001

²⁷ V= 0,32; p<0,001

²⁸ V= 0,30; p<0,001



LEEFTIJD

Om verbanden tussen gebruik en leeftijden te vinden, delen we de respondenten in in drie leeftijdscategorieën: 15- tot 24-jarigen, 25- tot 34-jarigen en 35 jaar of meer.

Zo zien we dat er een verband is tussen leeftijd en het laatstejaarsgebruik van illegale drugs: er zijn proportioneel bijna dubbel zoveel mannen als vrouwen die in die periode illegale drugs gebruikten²⁹ (tabel 18).

Tabel 18: Kruistabel tussen leeftijd en het laatstejaarsgebruik van illegale drugs, 2022

	15-24 jaar	25-34 jaar	35 jaar en ouder
Geen laatstejaarsgebruik	46,4%	52,5%	69,5%
Wel laatstejaarsgebruik	53,6%	47,5%	30,5%

Er zijn verbanden tussen leeftijd en laatstejaarsgebruik van enkele soorten illegale drugs: cannabis, xtc, ketamine, psilo/paddo's, lsd en NPS. In regel ligt het gebruik het hoogst in de jongste groep en het laagst in de oudste groep. Xtc vormt hierop een uitzondering. Bij dat middel zien we het hoogste aandeel laatstejaarsgebruik in de leeftijdscategorie 25-34 jaar. Voor regelmatig gebruik is er enkel een verband tussen leeftijd en gebruiksfrequentie bij cannabis. De significante resultaten zijn in tabel 18 opgenomen.

Tabel 19: Gebruik illegale drugs (laatste jaar en regelmatig) per leeftijdsgroep

	15-24 j.	25-34 j.	≥ 35 j.	Stats
Cannabis: laatstejaarsgebruik	45,6%	34,5%	18,4%	V = 0,21; p<0,001
Cannabis: regelmatig gebruik	19,0%	13,2%	8,6%	V = 0,22; p<0,001
Xtc: laatstejaarsgebruik	21,8%	26,2%	13,8%	V = 0,11; p=0,006
Ketamine: laatstejaarsgebruik	11,7%	6,5%	0,6%	V = 0,16; p<0,001
Psilo/paddo's: laatstejaarsgebruik	9,2%	4,2%	3,5%	V = 0,11; p=0,010
Lsd: laatstejaarsgebruik	5,4%	3,2%	0,6%	V = 0,10; p=0,021
NPS: laatstejaarsgebruik	13,6%	10,0%	5,8%	V = 0,10; p=0,026

Er is geen verband tussen leeftijd en laatstejaarsgebruik van alcohol³⁰, noch tussen leeftijd en regelmatig gebruik van alcohol³¹. Kijken we naar de risico's op problematisch alcoholgebruik, dan zijn die er wel. Vooral voor het hoger risico op problematisch alcoholgebruik, gemeten aan de hand van AUDIT-C 8+, is er een zichtbaar verband (zie tabel 19). Hoe jonger de groep, hoe hoger het aandeel uitgaanders met risico op probleemgebruik.

In bovenstaande tabel staan een aantal middelen niet opgenomen, zoals cocaïne en amfetamines. Dat betekent dat er geen verband is met leeftijd en dat je algemeen mag verwachten dat het gebruik even hoog ligt in de drie leeftijdsgroepen en dat deze middelen dus - in tegenstelling tot de hoger vernoemde middelen - niet meer of frequenter gebruikt wordt door jonge dan door minder jonge uitgaanders.

²⁹ V = 0,17 en p<0,001

³⁰ V = 0,07; p=0,147

³¹ V = 0,08; p<0,283



Tabel 20: Risico op problematisch alcoholgebruik (AUDIT-C) per leeftijdsgroep

	15-24 j.	25-34 j.	≥ 35 j.	Stats
Matig risico op problematisch gebruik (4+/5+)	81,0%	75,9%	61,6%	V = 0,17; p<0,001
Verhoogd risico op problematisch gebruik (8+)	33,1%	20,2%	14,6%	V = 0,20; p<0,001

Er zijn geen verbanden tussen leeftijd en laatstejaars- of regelmatig gebruik van slaap- en kalmeermedicatie. Die zijn er wel bij opwekkende medicatie, waarbij ook hier geldt dat het aandeel gebruikers het hoogst ligt in de jongste groep en het laagst in de oudste groep (zie tabel 20). Dat het regelmatige gebruik van opwekkende medicatie hoger ligt in de jongste leeftijdsgroep is allicht te verklaren door het vaker voorkomende therapeutische gebruik om ADHD-symptomen beter te beheersen.

Tabel 21: Gebruik opwekkende medicatie per leeftijdsgroep

	15-24 j.	25-34 j.	≥ 35 j.	Stats
Laatstejaarsgebruik opwekkende medicatie	12,7%	3,2%	1,2%	V = 0,20; p<0,001
Regelmatig gebruik opwekkende medicatie	3,5%	1,9%	0,6%	V = 0,21; p<0,001

GEZONDHEIDSMATREGELEN

Er zijn geen sterke verbanden tussen de frequentie van gebruik en het nemen van gezondheidsmaatregelen. Met andere woorden respondenten die frequent gebruiken passen de meeste gezondheidsmaatregelen quasi even vaak toe als respondenten die niet frequent gebruiken. Toch is dat op zich zeker geen slecht nieuws, want zowel onder gebruikende als onder niet-gebruikende uitgaanders zijn er nu veel meer dan 15 jaar geleden die de gezondheidstips toepassen. Bovendien zien we, als we de resultaten nader bekijken, dat bij bepaalde vormen van gebruik de tips die daar preventief voor bedoeld zijn, meer worden toegepast:

- Relatief meer uitgaanders die xtc gebruiken, letten er op voldoende water te drinken.
- Gebruik van cocaïne, ketamine, poppers en xtc zorgt ervoor dat men minder bezig is met voldoende te eten, allicht omdat bij gebruik met volle maag het risico op misselijkheid of overgeven groter wordt. Bovendien remt het gebruik van middelen met een stimulerend effect, zoals cocaïne en xtc, de eetlust.
- Voor heel wat middelen geldt dat opvallend meer uitgaanders die occasioneel gebruiken zich vooraf informeren over hun druggebruik, waarschijnlijk om in beginnend of experimenterend gebruik de effecten en risico's goed te kunnen inschatten.
- Regelmatig afkoelen of chillen komt vaker voor bij gebruik van verschillende middelen.
- Voor de meeste middelen geldt dat wie het gebruikt er op let dat er verstandig wordt gedoseerd.
- Uitgaanders die alcohol drinken letten er veel beter op dat ze niet met de wagen rijden.

Opvallend is ook wel dat een kwart van wie regelmatig ketamine gebruikt, geen gezondheidsmaatregelen neemt (25,0%), een aandeel dat veel hoger ligt dan algemeen (4%).



COMBIGEBRUIK

Er is een sterk verband tussen het combineren van illegale drugs met enerzijds alcohol en anderzijds andere illegale drugs: respondenten die frequenter met alcohol combineren, doen dat ook beduidend vaker met andere illegale drugs³².

Vergelijking resultaten 2003-2022

De resultaten voor middelengebruik bij werkende respondenten en studerende respondenten geven net als in de meeste voorgaande uitgaansonderzoeken weinig of geen verschillen aan. Enkel voor Lsd, psilo's/paddo's en cannabis ligt het laatstejaarsgebruik bij studenten hoger, waarbij dit verschil zich louter in occasioneel gebruik situeert. Terwijl xtc, speed en cocaïne tot 2015 frequenter gebruikt werd onder studenten, deden deze verschillen zich nadien niet meer voor.

Mannen scoren nog steeds hoger voor laatstejaarsgebruik illegale drugs en dat geldt voor de meeste subcategorieën. Voor cannabis, xtc en cocaïne zijn de verschillen het grootst, al is dat bij ketamine ook steeds duidelijker aan het worden. Aangezien voor de meeste middelen vooral occasioneel gebruik aan de orde is, situeert het verschil zich ook voornamelijk in die groep. Enkel voor cannabis geldt dat het regelmatige gebruik duidelijk hoger ligt bij mannen dan bij vrouwen. Zoals ook in de voorgaande jaren zien we dat hoog risicovol alcoholgebruik en combigebbruik betreft bij mannen duidelijk hoger ligt dan bij vrouwen.

SAMENVATTING

Slechts voor enkele middelen (i.c. lsd, psilo/paddo's en cannabis) vertonen studenten een hoger laatstejaarsgebruik dan werkende uitgaanders. Voor xtc, speed en cocaïne is dit niet langer het geval. Hoog risicovol alcoholgebruik en combigebbruik zijn wel nog duidelijk sterker een mannenzaak.

In de jongste leeftijdsgroep (15-24 jaar) treft men voor een aantal illegale drugs het hoogste aandeel laatstejaarsgebruik aan. Dat is zo voor cannabis, xtc, ketamine, psilo/paddo's, lsd en NPS. Voor cannabis ligt het regelmatig gebruik ook significant hoger. Soortgelijke verschillen zien we ook bij matig en verhoogd risico op problematisch alcoholgebruik en bij gebruik van opwekkende medicatie.

Er zijn enkele, zij het niet heel sterke, verbanden tussen enerzijds niet-gebruik/gebruik en anderzijds het nemen van gezondheidsmaatregelen. Op zich is dat goed nieuws, omdat het aangeeft dat wie illegale drugs gebruikt minstens even attent is voor het in acht nemen van gezondheidsmaatregelen dan wie niet gebruikt. Meer nog, voor alle aantoonbare verbanden blijkt dat die sterker nageleefd worden door uitgaanders die wel gebruiken. Enige schaduwvlek daarin, tevens aandachtspunt in het kader van harm reduction, is dat een aanzienlijk deel van uitgaanders die ketamine gebruiken geen gezondheidsmaatregelen te nemen.

3.4. ASPECTEN VAN DRUGBELEID IN DE UITGAANSSETTING

In de vragenlijst vroegen we ook naar meningen en ervaringen over drugtesten, drugs naar de venue meenemen en foullering aan de ingang.

Wat de mogelijkheid op drugtesten binnen de uitgaanssetting betreft, is een meerderheid van de respondenten die het voorgaande jaar illegale drugs gebruikten, daar voorstander van (58,5%). We zien de wenselijkheid naar zo een initiatief het sterkst bij personen die xtc gebruiken, maar ook

³² $r_s = 0,69$; $p < 0,001$



onder uitgaanders die cocaïne, amfetamines en cannabis gebruiken zien we een sterkere vraag naar drugtesting.

We vroegen ook aan alle respondenten of en in welke mate zij drugs meenemen naar uitgaanssetings. 41,3% geeft aan dat wel eens te doen. Een kwart (25,0%) doet dat meestal tot altijd. Aan diegenen die aangaven dat ze wel eens drugs mee naar binnen nemen, polsten we naar de impact van securitymaatregelen. De aanwezigheid van security aan de ingang en op het terrein houden een duidelijke meerderheid er niet van af om drugs mee naar binnen te nemen: resp. 69,6% en 64,8% zouden dat eerder wel of zeker wel doen. De inzet van drugshonden heeft een sterker afradend effect. Toch zou ook dan nog een derde (33,5%) overwegen om drugs mee binnen te nemen. Van diegenen die omwille van hoger vernoemde securitymaatregelen geen drugs in de uitgaanssetting zouden meenemen, geeft ongeveer de helft (47,4%) aan dan binnen de uitgaanssetting op zoek te gaan naar drugs.

Aan wie wel eens drugs mee naar binnen neemt, polsten we naar hun ervaringen met foullering. 40,1% van hen werd in de twee voorgaande jaren minstens één keer onderworpen aan een fouille. Bij de meesten (82,4%) bleef het uitsluitend bij oppervlakkige foullering. Dat betekent evenwel dat één op de zes (17,6%) daarnaast of uitsluitend te maken kreeg met (bijna)naaktfouilles. Een meerderheid van wie dat meemaakte, gaf aan last te hebben van fysieke ongemakken, erge stress, een geïntimideerd gevoel, de aantasting van de waardigheid en voelde het aan als een traumatische ervaring.

Vergelijking resultaten 2018-2022

Deze vragen worden nog maar sinds 2018 aan de respondenten voorgelegd, dus over een langere periode vergelijken is nog niet mogelijk. Wat wel al opvalt in vergelijking met 2018 is dat in 2022 meer respondenten aangeven illegale drugs mee te nemen naar de uitgaansplek (stijging van 35,7% naar 41,3%). Er is ook iets minder terughoudendheid om drugs mee te nemen bij zichtbare aanwezigheid van security op het terrein (69,6% in 2022 t.o. 60,9% in 2018). Bij security check aan de ingang en bij het inzetten van drughonden ligt het aandeel even hoog als in 2018.

Onder uitgaanders die het voorgaande jaar illegale drugs gebruikten is er ook geen significant verschil qua voorkeur voor de mogelijkheid om drugs te laten testen op de uitgaansplek. Zowel in 2018 als in 2022 zie je daarin een bijna even grote meerderheid die voorstander is (resp. 60,3% en 58,5%)

3.5. ONGEWENST SEKSUEEL GEDRAG IN HET UITGAANSLEVEN

In de vragenlijst werden aspecten van seksueel grensoverschrijdend gedrag bevraagd vanuit de term als "ongewenst seksueel gedrag". We hanteren die terminologie dan ook in de verdere beschrijving van dit fenomeen.

Naar aanleiding van publieke en mediale aandacht, alsook van diverse signalen die terreinwerkers daarover van uitgaanders ontvingen, werd in 2022 voor het eerst nagegaan in hoeverre ongewenste seksuele gedragingen zich in het uitgaansleven voordoen en hoe de uitgaanders die dat meemaakten denken dat dit tegengegaan kan worden.

Opvallend is dat ruim de helft van de respondenten (51,9%) aangeeft ooit tijdens het uitgaan een vorm van ongewenst seksueel gedrag te hebben meegemaakt. Dat komt merklijk vaker voor bij



vrouwen (69,5%) dan bij mannen (29,2%)³³. Vrouwelijke uitgaanders lopen bijna 6 keer meer risico om met ongewenst seksueel gedrag te maken te krijgen dan mannen.³⁴

Gevraagd naar welke vormen van ongewenst seksueel gedrag dat waren, zijn dit de antwoorden:

Vorm van ongewenst seksueel gedrag (% op alle respondenten)	Totaal	Vrouw	Man	Odds ratio V-M
Iemand staarde me lang aan (bv. naar borsten en billen)	32,9%	51,8%	7,0%	OR=14,23 (95% CI: 8,97-22,60)
Iemand maakte seksuele opmerkingen	31,3%	49,2%	6,7%	OR=13,48 (95% CI: 8,42-21,58)
Iemand kustte me zonder dat ik dit wou	12,6%	18,2%	4,9%	OR=4,33 (95% CI: 2,22-6,25)
Iemand raakte me aan boven mijn kleren	37,1%	54,3%	13,4%	OR=7,68 (95% CI: 5,31-11,09)
Iemand raakte me aan onder mijn kleren	12,6%	16,2%	7,6%	OR=2,34 (95% CI: 1,45-3,78)
Iemand achtervolgde mij	18,5%	28,6%	4,6%	OR=8,36 (95% CI: 4,79-14,59)
Andere	1,9%	2,4%	1,4%	(kans niet significant hoger)

Om en bij een derde werd tijdens het uitgaan reeds geconfronteerd met deze drie vormen ongewenst seksueel gedrag: door iemand boven de kleren aangeraakt worden (37,1%), lang door iemand aangestaard worden (32,9%) en seksuele opmerkingen te horen krijgen (31,3%). Bij elk van die vormen is de kans dat vrouwelijke slachtoffers deze hebben meegemaakt vele malen groter dan dat dit bij mannelijke slachtoffers het geval was, met name tussen bijna 8 keer en meer dan 14 keer groter. Een derde van de respondenten werd al geconfronteerd met iemand die hem/haar achtervolgde. Ook dit werd merkkelijk vaker door vrouwen dan door mannen ervaren, met een ruim 8 keer zo hoog risico. De twee overige vormen, met name gekust worden zonder dat je het wou en ongewenst onder de kleren aangeraakt worden, kwam voor bij één op de acht uitgaanders, met een verhoogd risico voor vrouwen van resp. factor 4 en factor 2.

Vraag is hoe je dit manifest aanwezige ongewenste gedrag kan tegengaan. Wij schotelden enkele voorstellen voor aan de uitgaanders die dat gedrag al meemaakten en dit kwam er uit de bus:

'Ja' op voorgestelde initiatieven die zouden kunnen helpen	Totaal	Vrouw	Man
Steun van vrienden	78,0%	82,5%	61,6%
Steun van omstaanders	74,9%	83,1%	44,7%
Algemeen aanspreekpunt om subtiel hulp te kunnen vragen	39,1%	42,4%	27,1%
Personeel van club of festival houdt oogje in het zeil	62,7%	71,7%	29,4%
Meer security in en rond de uitgaansgelegenheid	38,8%	45,2%	15,3%
Personen die al vaker ongewenst seksueel gedrag vertoonden de toegang tot de uitgaansgelegenheid weigeren	50,6%	58,6%	21,2%
Meer bewustwording over hoe je hierop kan reageren	46,9%	52,2%	27,1%
Ander initiatief	1,3%	4,7%	0,3%
Geen enkel initiatief zou helpen	2,8%	1,6%	7,1%

³³ Phi=0,40; p<0,001

³⁴ Odds ratio=5,51; 95% CI: 4,06-7,48



Zowat driekwart van de uitgaanders die reeds geconfronteerd werden met ongewenst seksueel gedrag denken dat steun van vrienden en omstaanders kan helpen. Een ander initiatief waar een meerderheid wel effect van verwacht, is dat het personeel van de uitgaansgelegenheid een oogje in het zeil houdt. Ongeveer de helft vindt het toegang weigeren aan personen die eerder al ongewenst seksueel gedrag vertoonden en meer bewustwording in het uitgaansleven over hoe je op zulk gedrag kan reageren wel te overwegen initiatieven. Van een aanspreekpunt en meer security wordt iets minder heil verwacht.

Opvallend is dat vrouwelijke slachtoffers van ongewenst seksueel gedrag gemiddeld een pak meer oplossingspistes aanduiden dan mannen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er bij de vrouwen steeds meer waardering voor elk idee is dan bij mannen.

SAMENVATTING

Jammer genoeg zijn ongewenste seksuele gedragingen een manifest fenomeen. Ruim de helft van de respondenten kwam in het uitgaansleven al in aanraking met ongewenst seksueel gedrag. Dit treft vooral vrouwelijke uitgaanders: zeven op de tien vrouwelijke respondenten gaf aan dat al te hebben meegemaakt. Toch ook drie op de tien mannen hadden daar eveneens al mee te kampen. Vrouwen ervaren ook meer verschillende vormen van ongewenst seksueel gedrag dan mannen. Het gaat daarbij vaak om verregaande grensoverschrijdende gedragingen, zoals ongewenst fysiek aanraken en achtervolgd worden.

Om een eerste houvast te vinden in de aanpak van dit niet te ontkennen probleem, polsten we bij de respondenten die dit al meemaakten naar mogelijke oplossingen om ongewenst seksueel gedrag in uitgaanssettings tegen te gaan. Daaruit bleek dat er in de eerste plaats wordt gerekend op steun vanuit de directe omgeving, zijnde vrienden en omstaanders. De roep naar meer bewustwording over hoe je hierop kan reageren sluit daar bij aan. Maar er wordt ook duidelijk actie verwacht van organisatoren van events en festivals en naar zaakvoerders van clubs, met name – in stijgende volgorde van noodzaak – meer security in en rond uitgaansgelegenheden, de toegang weigeren van bezoekers die reeds gekend zijn omwille van ongewenst seksueel gedrag en het specifiekere toezicht houden door personeel van clubs of festivals. Voorts kan gekeken worden hoe een algemeen aanspreekpunt om subtiel hulp te vragen georganiseerd kan worden.

4. Synthese en aanbevelingen

Met twee jaar uitstel door van de ingrijpende coronarestricties, vond in 2022 een nieuw uitgaansonderzoek plaats. 809 bruikbare vragenlijsten werden verzameld op festivals, op dance-events en in clubs. Alhoewel het geen representatieve steekproef is, zijn de resultaten wel sterk indicatief voor de bevraagde thema's in het uitgaansleven, in de eerste plaats over het gebruik van alcohol en illegale drugs.

GEBRUIK VAN LEGALE MIDDELEN

In de uitgaanssfeer zijn eerste en vooral legale middelen, denk aan alcohol, manifest aanwezig. Legale middelen brengen heel wat risico's met zich mee, en incidenten.

Dat bijna alle respondenten het voorbije jaar alcohol dronken en het ook op de dag/avond van de bevraging dronken of dit van plan waren, sluit aan bij de verwachtingen. Dat bijna zeven op de tien,



evenzeer mannen als vrouwen, indicaties voor matig risicovol alcoholgebruik vertoont doet de wenkbrauwen wel fronsen. Dat één op de zeven à acht minstens één keer per week aan bingedrinken doet en dat één op de vier een hoog risicovol alcoholgebruik vertoont (bij mannen zelfs een op drie), zijn prioritaire aandachtspunten in het voeren van preventie. Bijkomend verontrustend is dat bingedrinken vaker voorkomt bij jongere uitgaanders.

Uitgaanders laten zich ook kennen door een hoog wekelijks tot dagelijks alcoholgebruik. Dit regelmatige gebruik vertoont geen enkele dalende tendens over de jaren heen. Wat niet strookt met het stijgende maatschappelijke bewustzijn inzake de risico's van alcohol en het dalende alcoholgebruik onder jongvolwassenen in het algemeen. Toch valt over alcohol ook enig positief nieuws te sprokkelen: het aandeel regelmatige bingedrinkers tussen 2015 en 2022 daalde lineair van 33,3% naar 13,4%.

Wat het gebruik van medicatie betreft, liggen de prevalenties aan de lage kant. Opwekkende medicatie kent een laatstejaarsgebruik van 6,6% en een regelmatig gebruik van 2,4%. Voor slaap- en kalmeermedicatie is dat 7,1% en 1,0%.

Afsluitend nog een blik op lachgas, een vooralsnog legaal middel dat vaak als wijdverspreid probleem aanzien wordt: slechts 1,7% van de respondenten had dit het voorgaande jaar gebruikt. Geen enkele uitgaander gebruikte het minstens één keer per week.

⇒ Aanbeveling: Een preventiebeleid in uitgaanssettings dient blijvend in te zetten op het voorkomen van schade en problemen door alcoholgebruik. Ook in de media, in te maken beleidskeuzes en in het uitwerken van een alcohol- en drugbeleid in het uitgaan, is het belangrijk om naast de risico's van illegale middelen, aandacht te schenken aan de risico's door het hoge alcoholgebruik. Dat alcohol via verkoop en sponsoring een belangrijke inkomstenbron is op vele plaatsen, kan daarbij een stoorzender zijn, maar mag de doelstelling van preventie niet in de weg zitten. Excessief alcoholgebruik kan leiden tot gezondheidsrisico's en tot agressie, waarbij ook het imago van het festival, event of club bezoedeld dreigt te worden. Voorts dienen controles en sancties niet enkel op illegale drugs gericht te zijn, maar ook op alcoholgebruik in het verkeer en op de overlast die voortvloeit uit overmatig alcoholgebruik.

GEBRUIK VAN ILLEGALE MIDDELEN

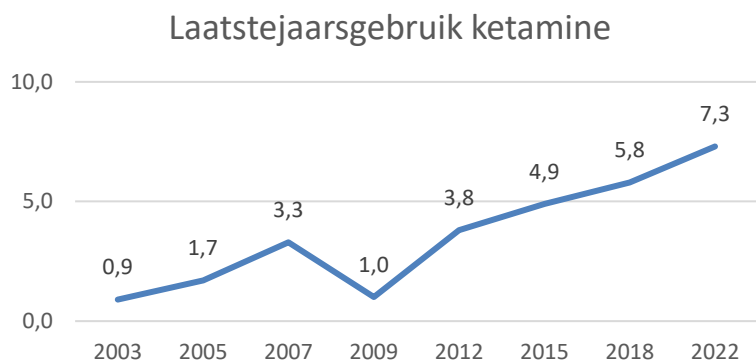
Het gebruik van illegale drugs is zichtbaar aanwezig in het Vlaamse uitgaansleven. De helft van de respondenten gaf aan minstens één illegaal middel te hebben gebruikt in het voorgaande jaar. Cannabis is daarbij duidelijk het vaakst gebruikte middel, met een laatstejaarsgebruik van 35,2% en een regelmatig gebruik van 14,5%. Het laatstejaarsgebruik van xtc (22,1%) en cocaïne (17,6%) ligt ook hoog, in vergelijking met het gebruik in de algemene bevolking. Voor andere illegale drugs is dat laatstejaarsgebruik lager dan 10%.

Opmerkelijk is dat het cocaïnegebruik met 17,6% wel hoog ligt, maar de laatste jaren niet gestegen is. Het wekelijkse tot dagelijks cocaïnegebruik ligt op 2,2%, ongeveer het niveau van 20 jaar geleden. Als mogelijke verklaring kan zijn dat in 2022 40% van de respondenten bevraagd werd op een mainstream festival, een groep waarvan niemand het voorbije jaar cocaïne wekelijks gebruikt had. In clubs was dat 4,4%, bij dance-events 3,3%.

In het oog springend is het stijgend laatstejaarsgebruik van ketamine. Deze grafiek geeft de stijgende evolutie sinds het begin van het VAD-uitgaansonderzoek duidelijk weer. Deze stijging

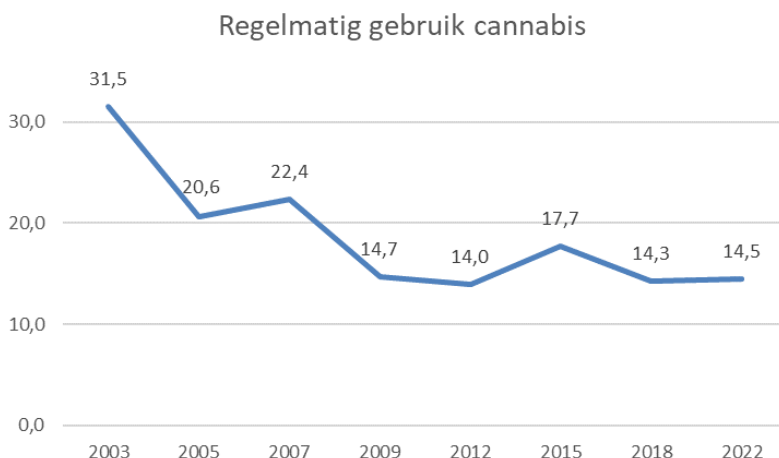


vertaalt zich evenwel niet in een hogere mate van regelmatig gebruik. Het huidige aandeel van 0,5% regelmatig gebruik ligt zelfs op het laagste peil in alle reeds uitgevoerde uitgaansonderzoek.



De helft of meer van de respondenten die de volgende middelen in het voorgaande jaar gebruikten, waren dezelfde dag/avond van de bevraging van plan om (één van) de volgende middelen te gebruiken: xtc, ketamine, cannabis en cocaïne. We kunnen zeggen dat feestvierders vrij trouw blijven aan de meest gebruikte producten.

Positief is dat het regelmatige gebruik (wekelijks tot dagelijks) van illegale drugs geen systematische toename kent over de voorbije 20 jaar. Wel vertonen de cijfers kleine schommelingen doorheen de jaren. Het regelmatige cannabisgebruik is zelfs duidelijk gedaald over die periode, van 31,5% in 2003 naar 14,5% in 2022.



Een specifieke categorie waar we in het uitgaansonderzoek 2022 meer aandacht aan besteedden, zijn de nieuwe psychoactieve stoffen (NPS). Eén op de negen uitgaanders (10,8%) gaven aan in het voorgaande jaar NPS gebruikt te hebben. Dat is een duidelijk hoger aandeel dan in 2018 (toen 3,4%). Het gaat dan in eerste plaats om cathinones, zoals mefedrone, 3-MMC, 3-CMC enzovoort. 'Slechts' één op de zeven uitgaanders die het voorgaande jaar NPS gebruikten, waren van plan het te gebruiken op de dag/avond van de afname. Dat doet ons vermoeden dat het gebruik van NPS eerder sporadisch voorkomt. Tijdens het uitgaan wordt er voornamelijk naar de klassieke middelen gegrepen.



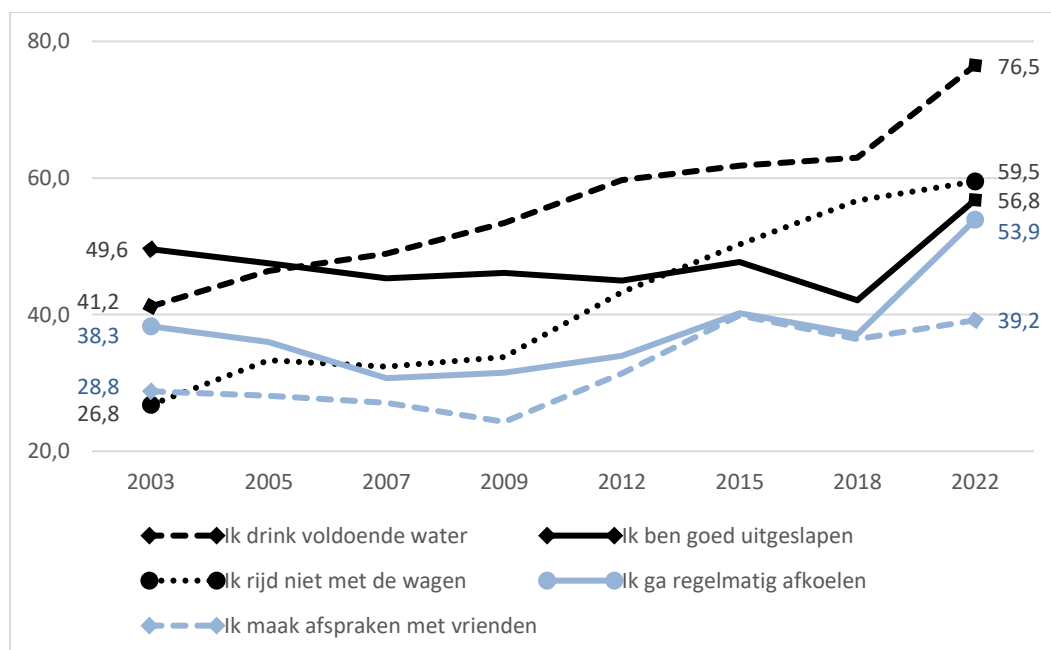
Onder uitgaanders die illegale drugs gebruiken, heb je een zichtbare groep – zij het een minderheid – die deze middelen combineren met alcohol, of die meerdere illegale drugs tot zich nemen. 22,3% van de uitgaanders die het voorgaande jaar illegale drugs gebruikten gaf aan meerdere keren per maand alcohol en illegale drugs samen te gebruiken, en 12,2% van hen gaf meermaals per maand combigebbruik van verschillende drugs aan.

Onder uitgaanders die illegale drugs gebruiken ten slotte, is de vraag naar faciliteiten om ter plaatse de eigen drugs te testen groot.

⇒ Aanbeveling: een verhoogd gebruik van illegale drugs is een realiteit in de uitgaanssetting, het komt in deze context veel meer voor dan in andere settings. De risico's die hieraan verbonden zijn, verschillen naargelang het product. Ernstige incidenten door van druggebruik in het uitgaansleven zijn vooral oververhitting en bewustzijnsverlies. Dit maakt dat heel wat organisatoren inzetten op een drugvrij imago. De eerste keuze gaat daarbij meestal naar controles en sancties, waarbij preventie en harm reduction jammer genoeg uit het oog verloren worden. Zo creëert men een context waar risico's en incidenten door middelengebruik vergroot worden. Meer info over het uitwerken van een evenwichtig en integraal drugbeleid voor festivals is aan de orde. VAD werkte daarvoor recent [een leidraad](#) op maat uit. In het kader van preventie en harm reduction zijn peer support zoals Safe 'n Sound en het aanbieden van drugtesten aanbevolen pistes, te meer omdat het draagvlak daarvoor groot is onder uitgaanders.

GROEIEND BEWUSTZIJN QUA GEZONDHEID

Het niet geringe gebruik van legale en illegale middelen in het uitgaansleven betekent niet dat er weinig aandacht is voor de eigen gezondheid. De meeste respondenten nemen redelijk wat preventieve gezondheidsmaatregelen als ze uitgaan, en dit is nog sterker het geval bij mensen die typische uitgaansdrugs gebruiken. Over de voorbije twee decennia is het bewustzijn voor de eigen gezondheid ook merkkelijk vergroot, zoals blijkt uit onderstaande grafiek (enkel items die sinds het begin werden opgenomen, staan weergegeven).



⇒ Aanbeveling: aanhoudende preventieve maatregelen, zoals VAD die al decennia ontwikkelt en promoot (bv. Safe 'n Sound en Quality Nights), lijken resultaten op te leveren. Hier moet, in afstemming en samenwerking met organisatoren en zaakvoerders in de uitgaanssettings, verder op ingezet worden.

NEVENEFFECTEN VAN FOUILLES EN CONTROLES

Bezoekers in het uitgaansleven ondergaan regelmatig fouilles. Wanneer het om (bijna)naaktfouilles gaat, ervaren respondenten dit als een confronterende tot zelfs traumatiserende ervaring. Ook zijn repressieve maatregelen zoals fouilles, security aan de ingang en het inzetten van drughonden maar beperkt effectief. Zelfs dan proberen feestvierders immers drugs mee binnen te krijgen. De risico's verhogen wanneer bezoekers uit angst voor de controle, hun producten snel innemen voor de inkom, of op het terrein op zoek gaan naar een dealer voor genotsmiddelen.

⇒ Aanbeveling: Een evenwichtig alcohol- en drugbeleid geeft minstens evenveel aandacht aan preventie, sensibilisering en harm reduction dan aan controle en sancties, zoals hogerop reeds vermeld.

SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG MOET AANGEPAKT WORDEN

Een aanzienlijke meerderheid van de vrouwelijke respondenten kreeg reeds te maken met ongewenste seksuele gedragingen tijdens het uitgaan, vaak zelfs met meerdere uitingen, zoals door iemand boven de kleren aangeraakt worden, seksuele opmerkingen te horen krijgen en achtervolgd worden. Wie dit al meemaakte, ziet vooral heil in een meervoudige aanpak waarbij zowel van de directe omgeving als van de organisatie een attenter (re)ageren wordt verwacht.

⇒ Aanbeveling: Ongewenst seksueel gedrag moet dringend hoog op de agenda komen als het op het voeren van een preventiebeleid aankomt. Een onaanvaardbaar hoog aandeel uitgaanders, vooral vrouwen, moesten dit al ondergaan. Zij stellen veel hoop in meer steun vanuit de directe omgeving, waarbij sensibilisering en aanspreekpunten om hulp te vragen nuttige denkpijlers zijn. Voorts wordt een beter toezicht door personeel en security en het toegang weigeren aan gekende overtreders naar voor geschoven als wenselijke actiepunten.

UITGAANSONDERZOEK IN TOEKOMSTPERSPECTIEF

Net als alle vorige edities toont deze 8^e golf van het VAD-uitgaansonderzoek aan dat verdere monitoring aangewezen is. Door op geregelde tijdstippen te focussen op uitingen van druggebruik in het uitgaansleven kunnen risicofactoren in kaart worden gebracht en trends worden opgevolgd. De resultaten van het uitgaansonderzoek 2022 resulteren in een aantal vragen, die in de volgende ronde van het uitgaansonderzoek getoetst moeten worden:

- Blijven uitgaanders een hoog wekelijks tot dagelijks alcoholgebruik vertonen? Of kunnen we met alcoholpreventie ook die doelgroep aanzetten tot gedragsverandering?
- Leidt minder frequent bingedrinken ook tot minder uitgaanders die een hoog risicoprofiel voor alcoholgerelateerde problemen vertonen?
- Houdt de stabiele/lichtdalende trend bij het regelmatige gebruik van illegale drugs aan?
- Blijft de stijging van het cocaïnegebruik uit?



- Zet het gebruik van NPS en ketamine zijn opmars verder?
- zet de positieve trend onder uitgaanders om gezondheidsmaatregelen te nemen zich door?
- Hoe evolueert het verder met storende elementen in het uitgaan, zoals denigrerende fouilleringen en ongewenst seksueel gedrag?

Deze en andere vragen behoeven verdere toetsing en opvolging, te beginnen met de volgende bevragingronde van het uitgaansonderzoek in 2025. Op basis van de resultaten uit het uitgaansonderzoek zal VAD verder preventie-initiatieven in het nachtleven blijven ontwikkelen.

